

**BİR İNSAN HAKKI
OLARAK
AKADEMİK ÖZGÜRLÜK**

Aydın Ördek

2018

İNSAN
HAKLARI
OKULU

THE SCHOOL OF HUMAN RIGHTS

BİR İNSAN HAKKI OLARAK AKADEMİK ÖZGÜRLÜK

AYDIN ÖRDEK

* Bu eser, AB Demokrasi ve İnsan Hakları Aracı (DİHAA) tarafından desteklenen ve Kapasite Geliştirme Derneği (KAGED) tarafından yürütülen İnsan Hakları Akademisini Sivil Topluma Taşıma projesi kapsamında gerçekleştirilen OHAL'in akademik özgürlükler üzerindeki etkilerini ortaya koymaya çalışan saha araştırmasının literatür tartışması olarak hazırlanmıştır.

© KAGED, 2018.

Ticari ve çıkar amaçlı kullanılamaz.

Yayın yeri: Ankara

Bu yayın Avrupa Birliğinin maddi desteği ile hazırlanmıştır. İçerik tamamıyla yazarın sorumluluğu altındadır ve Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

GİRİŞ: Eğitim, Yükseköğretim, Bilim

66. Türkiye Cumhuriyeti hükümeti tarafından TBMM'ye önerilen, aralarında Türkiye'nin köklü üniversitelerinin de bulunduğu on üç üniversitenin bölünmesine yol açacak yasa tasarısı TBMM Milli Eğitim Komisyonu'nda 25 Nisan 2018'de kabul edildi.¹ Bu tarihten yaklaşık bir hafta önce, eski cumhurbaşkanlarından Turgut Özal'ın ölüm yıldönümüne denk gelen 17 Nisan'da, Cumhurbaşkanı R. Tayyip Erdoğan'ın, partisinin grup toplantısında yaptığı konuşmada, İnönü Üniversitesi'nin ikiye bölüneceğini, kurulacak yeni üniversitenin adının da Turgut Özal Üniversitesi olacağını duyurmasından sonra,² bu karara ilişkin erken genel seçim gündeminin dahi görünmez kılamadığı bir protesto ve itiraz dalgası başladı.³ 15 Temmuz Darbe Girişimi'nden kısa süre sonra uygulanmaya başlanan ve iki yıla yakın zamandır sürdürülen olağanüstü hal (OHAL) idaresinin, benzerlerine nazaran, bu protestolara müsamaha göstermesi, Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetlerinin benzeri emrivakilerine itiraz etmeyen üniversite bileşenlerinin protestolara kitlesel olarak katılması ve/ya destek vermesi, tasarının TBMM Genel Kurul'unda henüz “görüşülememiş” olması,⁴ başlıca

---

¹ “Komisyonda kabul edildi: 20 yeni üniversite geliyor”, *Hürriyet*, 25 Nisan 2018, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/komisyonda-kabul-edildi-20-yeni-universite-geliyor-40816826> [Erişim Tarihi, Mayıs 2018].

² “İnönü Üniversitesi bölünüyor... Özal için üniversite kararı”, *Odatv*, 17 Nisan 2018, <https://odatv.com/ozal-icin-universite-karari-17041832.html>, [Erişim Tarihi, Mayıs 2018].

³ “Gazi Üniversitesi'nde bölünme protestosu”, *NTV*, 30 Nisan 2018, <https://www.ntv.com.tr/galeri/egitim/gazi-universitesinde-bolunme-protestosu,3K9mBfUj8EiPw3wyDNPePg>, [Erişim Tarihi, Mayıs 2018]; “İstanbul Üniversitesi'nde bölünme protestosu”, *Sözcü*, 04 Mayıs 2018, <https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/istanbul-universitesinde-bolunme-protestosu-2388139/>, [Erişim Tarihi, Mayıs 2018]; “Anadolu Üniversitesi'nde bölünme protestosu”, *BirGün*, 02 Mayıs 2018, <https://www.birgun.net/haber-detay/anadolu-universitesi-nde-bolunme-protestosu-214337.html>, [Erişim Tarihi, Mayıs 2018].

⁴ İstanbul Üniversitesi ve Gazi Üniversitesi öğrenci ve öğretim elemanlarının yoğun itirazlarına rağmen, TBMM Genel Kurulu'nda görüşülmesi birkaç kez ertelenen on üç üniversitenin bölünmesini teklif eden yasa tasarısı 09

* Kıymetli katkısı için İnan Özdemir'e teşekkür ediyorum.

gerekçesinin “söz konusu üniversitelerin fazla büyüdükleri için kaliteli eğitim verememeleri” olarak sunulması, hükümetin bu kararının ve yasalaştırılmaya çalışılan tasarının farklı nedenlerle de olsa toplumun büyük kısmı tarafından gayrimeşru kabul edildiğinin göstergeleri olarak kabul edilebilir. Ancak görüldüğü kadarıyla protestocular, yasa tasarısının gayrimeşruluğunun başlıca nedeni olarak kabul edilebilecek akademik özerkliğin ihlal edilmesini hiç mevzubahis etmemiş; tasarının yasalaşması halinde köklü geçmişlere sahip üniversitelerinin “marka değerlerinin” zarar göreceğini, eğitimin aksayacağını, öğrencilerin istemedikleri okullardan mezun olacaklarını, mevcut üniversitelerin olanaklarından faydalanamayacaklarını vb. dile getirmişlerdir. Tasarının yaygın kabul gören gayrimeşruluğunun temel nedeni olarak görülebilecek akademik özerklik sorununun görmezden gelinmesi, hükümeti yapılan yanlıştan dönmeye ikna çabasının argümanlarında görünür olan Türkiye üniversitesinin mahiyetini ve krizini gözler önüne sermektedir.

Üniversiteyi özüne uygun kılan yaşamsal bir vasıf olduğu konusunda bir uzlaşım olan⁵ “akademik özerkliğin” üniversitelerin maruz kaldığı söz konusu yönetsel-hukuki keyfilik karşısında görmezden gelinmesi neye yorulmalıdır? Türkiye’de üniversite nasıl bir kurumdur ki evrensel olarak yapıtaşlarından biri kabul edilen akademik özerkliğin⁶ alenen ihlal edilmesi

---

Mayıs 2018 günü Genel Kurul tarafından yasalaştırıldı; BBC Türkçe (2018) “Üniversite bölünme tasarısı TBMM’de kabul edilip yasalaştı”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-44050278>, [Erişim Tarihi, Mayıs 2018].

⁵ Dicle Özcan ve Halil Çakır (2016) “Üniversite-Toplum, Devlet, Piyasa/Sermaye İlişkileri Bağlamında Üniversite Özerkliği”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 6 (1): 31-40, s. 34.

⁶ Bağcı’ya göre, özerklik, Ortaçağ üniversitelerinden girişimci üniversiteye uzanan süreçte üniversite kurumunu karakterize eden en belirgin özelliktir; Cahit Bağcı (2016) “Türk Üniversitelerinin Temel Sorunları, Özerklik Özlemi ve Misyon Arayışları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1): 171-189, s. 178.

görmezden geliniyor, gerçekleşen başka bir şeymiş gibi (teknokratik bir hata, bir siyasa hatası, öngörüsüzlük) davranılıyor? Nitekim yükseköğretim sisteminde sürekli reform taleplerine yol açan, Türkiye üniversitesinin kriz halinin özerklik zaafından ileri gelmediği, bir olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamesiyle kendi idarecilerini seçemez hale getirilen üniversite mensuplarının, bu duruma hiçbir dikkate değer bireysel ya da kurumsal tepki göstermemelerinden çıkarsamak mümkündür.⁷

12 Eylül Cuntası'nın önderlerine göre, Türkiye yükseköğretiminin son kırk yılına damgasını vurmuş Yükseköğretim Kurulu (YÖK), “üniversite özerklik yüzünden anarşinin kaynağı”⁸ olduğundan ihdas edilmiştir. Diğer yandan paradoksal bir biçimde tam da varlığı akademik özerkliğin ihlali sayıldığı için YÖK, ilgili tüm kesimler tarafından Türkiye yükseköğretim sistemindeki sorunların, aksaklıkların başlıca sebebi sayılmıştır, sayılmaktadır. Öyle ki yaygın kabul gören işlev ve amaçlar bakımından yükseköğretim sisteminin, ihtiyacı karşılamaktan uzak olduğu iddiasıyla bizzat YÖK, geçmiş yıllarda bu alandaki reform çalışmalarına öncülük etmiş, söz konusu reformlarla kurumsal özerkliğin teşvik edildiğini beyan etmiş, şeffaf ve hesap verebilir olmaları şartıyla üniversitelerin kurumsal özerkliklerinin arttırılması

---

⁷ 29 Ekim 2016'da yayınlanan 676 numaralı Kanun Hükmünde Kararname ile rektörlük seçimleri kaldırılmış, üniversite rektörlerinin YÖK tarafından önerilen profesörler arasından cumhurbaşkanı tarafından atanması hükme bağlanmıştır; “Yeni KHK ile rektörlük seçimleri kaldırıldı... Erdoğan'a atama yetkisi geldi”, *Cumhuriyet*, 29 Ekim 2016, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/egitim/623503/Yeni_KHK_ile_rektorluk_secimleri_kaldirildi..._Erdogan_a_atama_yetkisi_geldi.html, [Erişim Tarihi, Mayıs 2018]. Bu uygulamaya üniversitelerin idari, mali ve akademik açıdan bağlı olduğu Yükseköğretim Kurulu'ndan bir itiraz gelmediği gibi, üniversite rektörlerinden oluşan görece demokratik bir örgütlenişe sahip Üniversitelerarası Kurul'dan da bir itiraz gelmemiştir.

⁸ Baskın Oran (1992) “Üniversite Nedir, Ne Değildir”, *AÜSBF Dergisi*, 47(1): 372-378, s. 373.

gerektiğini savunmuştur.⁹ Ayrıca küreselleşen dünyanın ihtiyaçlarına yanıt vermediği, esasında rekabetçi kalkınma çabasının gerektirdiği bilgi, teknoloji, beşeri sermaye ihtiyaçlarını karşılamada etkili olmadığı için¹⁰ YÖK güdümündeki yükseköğretim sistemi aşırı merkeziyetçi bulunmakta, üniversitelerin özerkliklerinin artırılması, YÖK’ün eşgüdüm ve planlamadan sorumlu bir üst kurula dönüştürülmesi çeşitli kesimlerce talep edilmektedir.¹¹ Bu durumda, bizzat üniversitenin özerkliğine yapılan müdahalelere tepkisi ve akademik özerkliğin, kendisi tarafından da kabul edildiği üzere, yükseköğretim sisteminin başlıca belirleyeni, yöneticisi olan YÖK tarafından ihlal edilmesi bir çıkmaza işaret ediyor gibidir: Türkiye’deki yükseköğretim sorunlarının başlıca nedeni olarak görülen özerklik zaafı, özerkliği ihlal edilen kurum mensuplarının buna verdiği tepkilere bakılacak olursa, reel bir sorun gibi görünmüyor.¹² Öyle olsaydı, üniversitenin özerk olduğu kabul edilen dönemlerde

---

⁹ Türkiye’deki yükseköğretim reformlarının karşılaştırmalı bir değerlendirmesi için bakınız: Gülsün Atanur Başkan ve Sakine Sincer (2014) “Yeni YÖK Yasa Tasarısı Çalışmaları Bağlamında Türkiye’deki Yükseköğretim Sisteminin Değerlendirilmesi”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 4(2): 67-72, s. 70.

¹⁰ Bağcı, a.g.m., s. 173.

¹¹ Zafer Çelik ve Bekir S. Gür (2014) “Yükseköğretim Sistemlerinin Yönetimi ve Üniversite Özerkliği: Küresel Eğilimler ve Türkiye Örneği”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 4(1): 18-27, s. 19.

¹² 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrasında yayınlanan olağanüstü hal kanun hükmünde kararname ile üniversitede gerçekleştirilen büyük tasfiyeyi ele aldığı yazısında Fikret Başkaya Türkiye üniversitesinin mahiyetine şu sözlerle dikkat çekmektedir: “(...) Türkiye’de hiçbir zaman gerçek anlamda üniversite kurumlar, akademiler var olamadı. Kapısında üniversite yazan kurumlar ekseri devlet aygıtını oluşturan öteki kurumlardan özde farklı değillerdi. Kendine has bir kimliği, kişiliği, üslubu, geleneği olan bir üniversite hiçbir zaman olmadı. Fakat bütün bu zaman zarfında ve her dönemde sayıları çok az da olsa, gerçek bir üniversiteye yaraşır üniversite üyeleri hep var oldu. İyi ki de var oldu... Üniversite üyelerinin ezici çoğunluğu bilim namusu ve entelektüel dürüstlük gibi kaygılardan habersiz oldukları için, siyasi iktidarın zulmüne uğrayan meslektaşlarının kaderine hep kayıtsız kaldılar. Ortalama üniversite üyesi, siyasi iktidarın saldırısına maruz kalan “meslektaşlarının” durumuyla ilgili olarak: “Devlet cezalandırdığına göre herhalde bir nedeni vardır...” yaklaşımına sahiptir. Oysa, bir sığır sürüsü bile saldırıya uğrayan üyelerinin durumuna kayıtsız kalmaz... Aslında bu tavır nedensiz değildir. Zira memur bilincinin ötesine geçememiş üniversite üyelerinin ortalaması için devlet

dahi yaşanan siyasal müdahalelere kurumsal tepkiler verilirdi.¹³ Ayrıca son dönemde bizzat YÖK tarafından arttırılması gerektiği savunulan özerkliğin, paydaşlık kavramı odağa alınarak tanımlanan sanayi-üniversite işbirliği nosyonu tarafından çerçevesi aslında bir özerklik yitimine karşılık gelmektedir.¹⁴ Öyle anlaşılıyor ki üniversitenin değişen hüviyeti (anlamı, işlevleri, amaçları), fiilen iyiden iyiye anlamsızlaştırılan özerkliğin, meşruluk, saygınlık temin edici biçimsel, retorik bir ideal olarak benimsenmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla özerklik, üniversiter sistemdeki bu yapısal dönüşümü onaylamayan üniversite mensupları için her türden otoriteye karşı bir koruma kalkanı sağlayıp kurumun özüne uygun işlemlerini mümkün kılmaktan uzaktır.

---

kutsaldır. (...)” Özellikle Aydınlanma ile biçimsel olarak da olsa standartlaşan üniversite idealiyle bağımlı bile metazori kuran bir yükseköğretim geleneğinde özerkliğin asli bir ihtiyaç olması mümkün değildir elbette; Fikret Başkaya (2017) “Üniversite, üniversite olsaydı!”, *Özgür Üniversite*, <http://ozguruniversite.org/2017/02/08/universite-universite-olsaydi-fikret-baskaya/>, [Erişim Tarihi, Mayıs 2018].

¹³ Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı’ndan 1980 Askeri Darbesi’ne kadar olan dönemde üniversitelerin görece özerk olduğu kabul edilir. Bu dönemde üniversiteye doğrudan müdahaleler olarak 1946 DTCF Tasfiyesi ile 1960-1967’ler Tasfiyesi yaşanmıştır. Her ne kadar bu ikinci durumda kimi önemli üniversitelerin rektörleri, yapılan yanlışlardan dönülmesi için istifa etmişlerse de özerkliğe işaret edecek kurumsal tepkiler gösterilmemiştir. Söz konusu dönemde Türkiye üniversitesinde yaşanan tasfiyeleri kendi deneyimleri ışığında anlatan Korkut Boratav, farklı dönemlerde tasfiyelere üniversite içinden yapılan itirazları dile getirir, ama kurumsal bir tepki tespit etmez, hatta Boratav’a göre, çoğu kez tasfiye listelerinin hazırlanmasında üniversite mensuplarının dahilidir; Korkut Boratav (2017) “Üniversite Tasfiyeleri: Geçmişten Bugüne”, *BirGün*, 19 Şubat, <https://www.birgun.net/haber-detay/universite-tasfiyeleri-gecmisten-bugune-147393.html>, [Erişim Tarihi, Ocak 2019].

¹⁴ Özcan ve Çakır’a göre, üniversiteler tüm yönleriyle piyasa ihtiyaçlarına cevap vermeye yönelmek durumunda kaldıklarından, üniversitelerin ve bilimsel üretimin sürdürülebilirliği açısından üniversite özerkliği temel bir hedef olmaktan çıkmıştır; Özcan ve Çakır, a.g.m., s. 39. Ayrıca Önder söz konusu simbiyotik ilişkinin özerklik yitimine yol açacağına dikkat çeker: “Üniversitelere bağlı araştırma ünitelerinin proje-destekli sisteme göre çalışarak, üretici ünitelerle dikey bütünleşmeye yönelmeleri, bu kurumların söz konusu üretici ünitelerin bir tür girdisi olarak işlev görmeleri ve sadece bağlandıkları kuruma hizmet vermeleri anlamına gelmektedir.”; İzzettin Önder (2014) “Üniversite Üzerine Biraz Eğilelim”, *Toplum ve Demokrasi*, Sayı 17-18, s. 1-6, s. 3.

Türkiye’de siyasal rejimin tekleştirici, kimi ara dönemler dışında otoriter, anti-demokratik niteliği gereği, özerklik baştan beri biçimsel olmuştur; akademik özerklik aynı zamanda hep üniversitenin içinden, bizzat kurum kültürü diye bilinen sosyo-psikolojik siyasal işleyiş tarafından tehdit edilmiştir. Hızla genelleşen yeni yükseköğretim rejiminde, üniversitelerin rekabetçi birer şirkete dönüştürülmesi gayretiyle biçimselleştirilen, gerçekte içeriksiz, işlevsiz kılınan özerkliğin yerini çok daha kapsayıcı olan akademik özgürlük talebi almıştır. Akademik özgürlük en kapsayıcı perspektifle bir hak olarak tanımlanarak, akademik özerkliğin üniversite idealine, daha somut manada kuruma ve mensuplarına sağladığı koruma, restore edilmeye çalışılmaktadır. Nitekim günümüze dek akademik özerklik tartışmalarının gölgesinde kalan akademik özgürlük tartışmaları, giderek daha yaygın bir biçimde üniversitenin geleceğine ilişkin tartışmaların odağında yer almaktadır. Bu kavrama ilişkin sorunlarla yüzleşmenin akademik sorunları gidermenin anahtarı olacağı düşünülmektedir.¹⁵

Yükseköğretim kurumlarının toplumsal yeniden üretimde sahip olduğu istisnai konumun hem sağlayıcısı hem de meşrulaştırıcısı olan akademik özerkliğin, üniversitenin değişen rolü ile (yaygınlaşan ve teşvik edilen girişimci üniversite ve gerektirdiği performansa dayalı personel rejimi) içeriksizleşmesi, yeni üniversite idealinin akademik özgürlük kavramı odağa alınarak kurulmasını gerektirmiştir. Bu tartışmanın temel kabullerinden biri kapsayıcı bir meşruiyetin temini için akademik özgürlüğün akademik camianın sahip olduğu devredilemez, vazgeçilemez bir hak olarak görülmesidir.¹⁶ Dolayısıyla, üniversitenin geleceğine ilişkin belirsizlik akademik özgürlük kavramıyla sahici bir yüzleşmeyi gerektirmektedir, ancak

---

¹⁵ Bilgen Kükner (2015) “Bir Hak Olarak Akademik Özgürlük”, *ViraVerita*, Sayı 2, s. 65-88, <https://viraverita.org/e-dergi/2/bir-hak-olarak-akademik-ozgurluk>, [Erişim Tarihi, Nisan 2018], s. 66 ve 67.

¹⁶ Kükner, a.g.m., s. 67-8.

herhangi bir akademik özgürlük tartışmasının ihtiyaç duyduğu şey, üniversitenin amacına ilişkin açık ve sorunsuz bir anlayışa sahip olmakla mümkündür. Birçok anlaşmazlığın, mevcut sorunların çözümsüz kalmasının, hatta derinleşmesinin, üniversiteyi, özünü teşkil eden, onun kendi başına bir kurum olarak ortaya çıkmasını sağlayan özerklik ve özgürlükten mahrum bırakan da üniversitenin amacına ilişkin anlayış konusundaki bu belirsizliktir.¹⁷

Sonuç olarak, günümüzde, yükseköğretim alanını önemli sorunlar ve anlaşmazlıklarla karşı karşıya bırakan biçimsel, retorik özerkliğin bir kimlik bunalımına sürüklediği üniversitenin, kendisi üzerine düşünmesinin ilk koşulu bir hak olarak akademik özgürlüğü tartışmaktır. Bu tartışma bir üniversite ideali temelinde yapılır, ancak oluşum halindeki bir üniversite idealine de temel teşkil eder ve bu böylece sürdürülmek zorundadır. Bu nedenle ihtiyaç duyulan akademik özgürlük tartışmasının yürütülebilmesi için gerekli, başlangıç seviyesindeki kavramsal netleşmeyi sağlamak üzere ilk olarak eğitim, yükseköğretim, akademi, üniversite, bilim, özerklik ve özgürlük kavramları ele alınacaktır.

Eğitim, genel olarak, insanı yetenekleri doğrultusunda toplumsal yeniden üretim içindeki yerini alması için gerekli bilgi, beceri ve kavrayışla donatma etkinliği olarak tarif edilir.¹⁸ İzzettin Önder eğitimin toplumsal yeniden üretimle ilişkisini en yalın haliyle şöyle ifade eder: “Eğitim faaliyeti, biyolojik varlıktan yaratıcı ve beceri sahibi varlık oluşturma alanıdır. Bu

---

¹⁷ Robin Barrow (2009) “Academic Freedom: Its Nature, Extent and Value”, *British Journal of Educational Studies*, 57(2): 178-190, s. 179; Kükner, a.g.m., s. 67-68.

¹⁸ TDK (2018) “Eğitim”,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5aeefe8a1b20c0.07862822,

[Erişim Tarihi, Mayıs 2018].

yönü ile eğitim, beşerî sermaye yaratma alanıdır.”¹⁹ Eski Türkçede hayvan ya da köle beslemek ve yetiştirmek anlamına gelen *igidmek*²⁰ fiilinden türemiş olan eğitim kelimesinin Batı dillerindeki yaygın karşılığı olan *education* kelimesinin de Latince’de beslemek, yetiştirmek anlamına gelen *educare* fiilinden türemiş olması,²¹ eğitimde bütün insan toplulukları için ortak yönlerin olması gerektiğine işaret eder. Yine Batı dillerinde *formation* ve *Bildung* kelimeleri ile karşılanan eğitimin işaret ettiği temel faaliyet “biçimlendirme”dir. Nitekim Jacques Ulmann besleme ve yetiştirme faaliyetlerini içererek aşan biçimlendirme faaliyetiyle ifade edilmesi gerektiğine dikkat çekmesine, eğitimin biyolojik çerçeveyi aştığını, kültürel bir uygulama olduğunu, kültürel karakteriyle bir idealden kaynaklanmak zorunda olduğunu ileri sürer.²² Dolayısıyla eğitim esasen kültürün, yani insanın, toplumun yeniden üretilmesi için, toplumun dayandığı değerlerin oluşturduğu ideallere göre insanın biçimlendirilmesi etkinliğidir. Kişinin içine doğduğu ailede, toplumsal birimde ahlaki, geleneksel, ideolojik (uzun süre için din), geçimsel etkinliğe ilişkin birikimin, ihtiyaçlara binaen kendiliğinden aktarılması eğitimin en genel, en yaygın halidir.

Zanaat ve büyük oranda zanaata ilişkin kabul edilebilecek din eğitiminin genellikle babadan-oğla ve az sayıda yetenekli insana aktarılması haricinde, devletli topluma kadar eğitimin kurumsallaştığı söylenemez. Aynı zamanda birer yeniden dağıtım birimi olan tapınaklar dinî ve bürokratik seçkinlerin yetiştirildiği ilk eğitim kurumları olarak kabul edilebilirler. Genel

---

¹⁹ İzzettin Önder (2008) “Üniversite Özerkliği, Bilimsel Özerklik ve Demokrasi”, Servet Akyol, Mustafa Kemal Coşkun, Zafer Yılmaz, M. Berkay Aydın ve Remzi Altunpolat (Der.) *Dönüştürülen Üniversiteler ve Eğitim Sistemimiz*, Ankara: Eğitim-Sen Yayınları, s. 11-26, s. 26.

²⁰ Nişanyan Sözlük (2018) “Eğitim”, www.nisanyansozluk.com/?k=eğitim, [Erişim Tarihi, Mayıs 2018].

²¹ Jacques Ulmann (1979) “Çağdaş Eğitim Düşüncesini Hazırlayan Tarihsel Gelişim”, *MEB*, Sayı: 1, s. 137-145, s. 137.

²² Ulmann, a.g.m., s. 137 ve 138.

olarak eşitlikçi olmayan toplumsal yeniden üretim rejimleri, eğitimin kurumsallaşmasına yol açmıştır.²³ Tabiatıyla dinle (ideoloji) bağlantılı bu eğitim kurumlarının kaynağını aldığı ideal, toplumsal yeniden üretimin dayandığı iktidar ilişkilerinin sürekli kılınması amacına hizmet etmiştir. Bu bakımdan kurumsal eğitim, öğretilmesi gerekenin öğrenene depolanmasıdır; öğrenci kendisine verileni alır, hıfz eder ve tekrarlar.²⁴

Eşitlik ve özgürlük ideallerinin toplumsal yeniden üretim rejimlerini değiştirmenin, biçimlendirmenin ilkeleri olarak gittikçe güçlenmeleri, eğitimin depolama faaliyetinin ötesine geçmesini sağlayan her atılımın temeli olmuştur. Dolayısıyla araştırma ve praksis olmadan bireylerin gerçekten insan olamayacakları ideali, ancak icatla ve bitimsiz, sabırlı, ümitvar araştırmayla ortaya çıkan bilgiyle mümkün olabilen eşitlik ve özgürlük amaçlayan eğitime temel teşkil etmiştir.²⁵ Bu ise, çok çeşitli formlarıyla okulun, sürekli olarak aşılmasını, her seferinde daha kapsayıcı bir ölçekte yeniden kurulmasını gerektirmiştir. Bu minvalde zorunlu eğitimin yaygınlaşması XIX. ve XX. yüzyılları bulmuştur.

Zorunlu eğitimin ilk biçimi bugün ilk seviye eğitim olarak görülebilecek daha çok dini nitelikte olan okur-yazarlık ve hesap eğitimidir.²⁶ Dolayısıyla sınırlı, tekelci (babadan-oğla aktarılan, her türden loncada gerçekleştirilen) zanaat eğitimi dışında, ilk eğitim kurumlarının

---

²³ Alâeddin Şenel (2009) *İnsanlık Tarihi*, İkinci Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, s. 363-401.

²⁴ Paulo Freire (2000) *Pedagogy of the Oppressed*, İngilizceye Çeviren Myra Bergman Ramos, NY ve Londra: Continuum, s. 72.

²⁵ Freire, *a.g.e.*, s. 72.

²⁶ Peter Gray (2008) "A Brief History of Education", *Psychology Today*, <https://www.psychologytoday.com/us/blog/freedom-learn/200808/brief-history-education>, [Erişim Tarihi, Mayıs 2018].

kurumlar ilk yükseköğretim kurumlarıdır.³⁰ Bu kurumların ilk üçünde felsefe, geometri, dil, hitabet, doğa bilim eğitimi verilmiş ve bu konularda araştırmalar yapılsa da ilk eğitim kurumları olan yükseköğretim kurumlarında yaygın olarak, temel okur-yazarlık ve hesap bilgisine sahip bireylere toplumsal yeniden üretim için elzem olan uzmanlık eğitimi verilmiştir.

Öyle anlaşılıyor ki yükseköğretimin ilk dönemlerden modern zamanlara taşınan asli işlevi, toplumsal yeniden üretimin temel unsuru olan devleti sürekli kılacak icazet, diploma ya da sertifikayla görünür kılınan güvenilebilir mesleklendirme.³¹ Aktarılabilecek bilginin üretilmesi ve muhafazasını sağlayacak ustaların yetiştirilmesi de elbette yükseköğretime dâhil olacaktır. Amaçları ve yapıları bakımından bu kurumların özerk olmaları mümkün olmadığı gibi, buna gerek de yoktur. Çünkü buralarda egemen siyasal-toplumsal yapıların yeniden üretilmesi için gerekli olan, büyük oranda statik bilginin nesilden nesle aktarılmasıdır. Nitekim modern üniversitelerin ataları kabul edilen ilk üniversitelerin talep ettiği özerklik de daha çok yönetsel ve mali özerkliktir. Modern üniversitenin özünü teşkil eden özerklik ise, bunlara bilimsel özerkliğin eklenmesiyle tesis edilir. Bu yeni yükseköğretim kurumlarını, antik köklerine dönüp (?) bağımsız hakikat arayışı talep etmeye iten, bu değişime yol açan, toplumsal yeniden üretimi mümkün kılan bilginin nitelik değiştirmesidir; bilginin amacı, üreticileri ve doğal

---

³⁰ Kemal Gürüz (2003) *Dünyada ve Türkiye’de Yükseköğretim*, İkinci Baskı, Ankara: YÖK, s. 1.

³¹ Wei, Sun ve Shi’nin Antik Yunan’ın eğitim kurumlarının modern üniversiteler üzerindeki etkisini konu edinen çalışmalarında söz konusu kurumların modern üniversite düşüncesinin çekirdeğini oluşturan hakikat ve özgürlük arayışı temelinde işlediklerini belirtmektedirler, bununla birlikte yazarlar bu kurumların başlıca özelliklerinin bilgi üretimi, toplumsal hiyerarşinin yeniden üretilmesi, kültürel mirasın korunması ve topluma hizmet olduğunu iddia etmektedirler; Mingqin Wei, Jing Sun ve Yuanping Shi (2015) “Research on the Higher Education Ideas in Ancient Greece and Its Modern Values”, *Cross-Cultural Communication*, 11(8): 11-14, s. 13. Modern üniversitenin, Yunan yükseköğretim kurumlarını kendi kaynağı olarak görmesinde etkili olan faktör, kuşkusuz bu kurumun yükselen burjuva toplumunun hayati unsurlarından biri olarak, *ancient regime*’e karşı üstlendiği rolle ilgilidir.

olarak üretilme biçimi Ortaçağ sonlarından itibaren dönüşmüştür.³² Modern dönemde bilgi, artık bilimsel bilgidir ve en azından simgesel atılım anlarında, esasen dinle, kiliseyle kavgalı bilim adamları tarafından, kapitalist yeniden üretim rejiminin gerektirdiği ve izin verdiği ölçüde üretilmekte ve yayılmaktadır. Özetle yeni yükseköğretim, bilimin evrensellik iddiası çerçevesinde üniversite kurumunda her türlü otoritenin etki ve baskısından azade gerçekleştiriliyor görünmekte, ancak doğal olarak yeni toplumsal yeniden üretim rejiminin koyduğu sınırlara tabidir, bu yüzden pratikte iddia edildiğinden farklı olarak evrensel hakikat ve özgürlük taleplerinin uzağına düşmektedir çoğunlukla.

Bilimcinin sadece ve daima hakikati özgür biçimde araması, üniversite kurumu için iddia edilenin aksine mesnetsiz, retorik bir ideal olarak kalmaktadır. Nitekim tam da bilimsel özgürlük nedeniyle özerk olduğu kabul edilen ve bu sayede insanlığa refah ve huzurun kapılarını açacak modern yükseköğretimin gerçekte sınırlı bilimsel özgürlük ve özerkliğe sahip olduğu dile getirilmekte, yükseköğretimin evrildiği son noktada üniversite idealine aykırı “sözde-üniversite” (pseudo-university) diye tabir edilen çok sayıda kurumun ortaya çıktığı iddia edilmektedir. Sözde-üniversiteler, kamu yararının gözetildiği, kapsayıcı öğretim ve bağımsız araştırma kurumları olan üniversitelerden farklı, talep dâhilinde uzmanlık eğitimi veren ortaöğretim sonrası kurumlardır. Sözde-üniversitelerin, mensupların karar alma

---

³² Akademik özgürlük, daha sonra da üniversite özerkliği kavramlarının bilimin gelişmesiyle ortaya çıktıklarını ifade eden Terzioğlu bu konudaki genel yanılığın açıkça ortaya koyar: “Batı’da bugün ‘üniversite’ diye adlandırdığımız eğitim kurumları, esasında, belki 1600’lere kadar, din okullarıydı. (...) Zaten o dönemde, bugün anladığımız anlamda bir üniversite olamazdı da: Yunan felsefesinin veya antik felsefenin bazı öğeleri dinle harmanlanmıştı ve okullarda eğitim, o çerçevede okutulmaktaydı. Yani Aristo mantığı da fizik de, Batlyamus’un (veya eski Yunancasıyla Ptolemaios’un) dünya sistemi de hepsi bu öğretinin içerisinde yer almaktaydı ve üstelik burada güdülen amaç da, esas olarak, bilginin aktarımıydı.”; Tosun Terzioğlu (2016) “Akademik Özgürlükler”, Gündüz Vassaf (ed.) *Özgürleşmenin Sorunları*, İstanbul: Tarih Vakfı, s. 303-311.

süreçlerine katıldığı üniversitelerden farklılık arz ettikleri bir başka önemli husus olarak da bunların işletme mantığıyla idare ediliyor olmalarına işaret edilmekte, sözde-üniversitelere dönüşmekle üniversitelerin aslında en belirleyici özelliklerinden olan özerkliklerini yitirdikleri ifade edilmektedir³³. Bu durumda, varsayılan üniversite idealinin terk edildiğinin başlıca belirtilerinden biri sayılan özerklik yitiminin –bu kurumlar öncelikle ürettikleri bilginin niteliği nedeniyle özerk olamayacaklarından- üniversitenin karşı karşıya olduğu sorunların sebebi olamayacağı, söz konusu ideal açıkça ortaya koyularak gösterilebilir. Bunun için bilim ve üniversite kavramlarına yüklenen anlamların ortaya koyulması gerekiyor.

Modern yükseköğretimin başlıca kurumu olan üniversitenin ayırt edici özelliği, bu kurumda bilimsel faaliyet gösteriliyor olmasıdır.³⁴ Ancak bilimin ne olduğu üzerine az çok bir uzlaşımın olduğu kabul edilse bile, bilim yöntemi sorunu kendi başına bir literatürün doğmasına yol açmıştır. Bu durumda aslında bilimin ne olduğu üzerine az çok bir uzlaşımın olduğu iddiası da dayanaksızlaşır. Nitekim bilim yöntemi konusunda yaygın kabul gören bir iddiayla ortaya çıkan Thomas Kuhn, bilimi, belirli kabullerle hareket eden bilimciler topluluğunun faaliyeti olarak tarif etmiştir.³⁵ Bilimci topluluklarının faaliyetlerini belirleyen kabullerin nasıl belirlendiği tartışması, her ne kadar bilimin nasıl tarif edileceği hususunda bir belirsizlik yaratsa da bilimi öteki bilme yordamlarından ayıran, her bilimcinin deney ve gözlemlerin rasyonel yeniden inşasına dayanarak şeylerin doğalarını (mahiyetlerini, özlerini, ne olduklarını)

---

³³ Philip G. Altbach (2003) “The Rise of Pseudouniversities”, *International Higher Education*, 25: 2-3, s. 2.

³⁴ Ahmet Özer (2012) “Türkiye Üniversite Sistemine Genel Bir Bakış, Yaşanan Sorunlar ve Çözüm için Bir Model Önerisi”, *Yükseköğretim Dergisi*, 2(2): 61-72, s. 66.

³⁵ Thomas Kuhn (1982) *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, Çeviren Nilüfer Kuyaş, İstanbul: Alan Yayıncılık.

kavramaya çalışmasıdır.³⁶ Ancak bilim dışındaki bilme yordamlarının deney ve gözlemlerin rasyonel yeniden inşalarıyla hareket etmedikleri de söylenemez, bunun böyle olmadığını düşünmek başta bilime aykırı olacaktır. O halde söz konusu yeniden inşaların ayrı bir bilme yordamına, yani bilime yol açmalarının nedeni nedir?

Deney ve gözlemlerin rasyonel inşalarının farklı amaçlarla yapılması, bilme yordamlarının birbirlerinden ayrılmasına, dolayısıyla ayırt edilmelerine yol açar. Tabii ayrı bilme yordamlarının ortaya çıkmasına yol açan amaçlar, insan, dünya ve toplum bütünlerinin belirli anlayışlarını³⁷ varsayacak kadar kapsamlı olmalıdırlar. Bir bilme yordamının genel kabul görüp süreklilik arz etmesini sağlayan şey ise amaçlarının dayandığı insan, dünya ve toplum anlayışlarının üzerinde temellendikleri iktidar mekanizmaları ve şebekeleridir. Dolayısıyla daha somut ifade edilecek olursa, toplumsal yeniden üretim rejimini kendi çıkarları doğrultusunda biçimlendirecek burjuvaların ve zaman içinde ulus devletlere dönüşecek siyasal yapıların bu amaca uygun insan, dünya, toplum anlayışları, *eski rejimin* bu bağlamdaki dayanaklarını, otoritelerini karşılına alacak bilimcilerin, deney ve gözlemlerin rasyonel yeniden inşalarının en yetkin biçimlerini, yegâne kavrayış, açıklama, anlamlandırma yolu olarak kullanmalarına neden olmuştur. Bu nedenle eski rejimin iktidar mekanizmalarını boşa çıkaracak özgür düşünme ve hakikat arayışı (araştırma) talebi, modern bilimin adeta önkoşulu olarak kabul edilmiştir. Bilime bu vasfı kazandıran modern üniversitenin atası kabul edilen ilk

---

³⁶ Gérard Duménil, Michael Löwy ve Emmanuel Renault (2011) “Bilim”, *Marksizmin 100 Kavramı*, Çeviren Gözde Orhan, İstanbul: Yordam Kitap, s. 29.

³⁷ Toby E. Huff, modern bilimsel meşguliyeti mümkün kılanın, hem rasyonel ve düzenli bir evren olarak doğal dünya fikrini hem de evreni anlayabilecek ve tam olarak betimleyecek akıllı bir varlık olarak insan fikri olduğunu ileri sürüyor; Toby E. Huff (2008) *Modern Bilimin Doğuşu ve Yükselişi*, Çevirenler İnan Kalaycıoğulları, Ertan Tağman ve Aynur Yetmen, Ankara: Epos Yayınları, s. 25.

üniversitelerde geçerli olan düşünce özgürlüğü ve araştırmaya verilen değer, üniversiteyi bilimin yaygınlıkla icra edildiği kurum haline getirmiştir. Toby E. Huff'a göre, paradigmatik özgür araştırma biçimi olarak bilim, böylece tüm düşünce alanlarını doğru olarak kurmakla görevlendiriliyor, üniversite dâhil toplumsal, siyasal ve dinî tüm çıkar çevrelerine doğal düşman kılınyordu, özellikle de otoriter rejimlere.³⁸ Özetle, bilimsel bilgi, özgür düşünmeye ve araştırmaya bağlıdır ve Ortaçağ sonunda Avrupa'da bu tür bir faaliyetin kurumsallaşmasını mümkün kılan toplumsal-siyasal bir bağlam vücuda gelmiştir. Huff, bu tür bir ortamı var edenin modern bilim olmadığına dikkat çekerken,³⁹ otorite karşısındaki biçimsel konumu evrenselleştirilen bilimin tarihselliğine de dikkat çekmiş oluyor aslında. Yani, bilim Kuhn'un işaret ettiği gibi, temelde toplumsal-siyasal şartların belirlediği öncüllere göre hareket eden bilimciler topluluğu tarafından yürütülen faaliyetler bütünü olmakla, toplumsal yeniden üretimin dayandığı iktidar şebekelerine tabidir.

Nitekim bir kere burjuva iktidarı ve onun kurucu ilkesi olan kâr etmenin birincilliği, hem de bütün dünyayı kuşatacak kadar pekiştikten sonra, yaygın olarak icra edildiği haliyle bilim, özgür düşünme ve araştırmanın gerektirdiği hakikati (özü) açığa çıkarma edimi olmaktan uzaklaşıp doğayı gemleme anlamında tekniğe dönüşmüştür.⁴⁰ Çevreci aktivist Claude Alvares'e göre modern bilim,⁴¹

---

³⁸ Huff, *a.g.e.*, s. 25.

³⁹ Huff, *a.g.e.*, s. 36-37.

⁴⁰ Martin Heidegger (1997) *Tekniğe Yönelik Soru*, Çeviren Doğan Özlem, İstanbul: Afa Yayınları. Nitekim günümüzde bilimin itibarı, yol açtığı teknik gelişmelerle, sağladığı kolaylıklarla tartışılmaktadır. Bilim özgürlüğünü ele aldığı çalışmasında Esra Atalay "akıllara durgunluk veren yeni buluşlar, giderek artan konfor, plânlı ve düzenli şehirler, gizeminden uzaklaşan ve sırları çözülen kâinat, sağlık sorunlarının çözümü, rahatlık ve pek çok alanda kolaylaşan bir hayat"ın bilimsel gelişmeler neticesinde gerçekleşebildiğine dikkat çekerken

toplumun ruhundaki çatlaklardan dışarı sızmış, mahiyeti henüz anlaşılmamış birçok engelleyici boşanın iç yüzünü açığa çıkarır ve bütün saldırgan bakterileri tek tek bulup yok ederek temiz ve düzenli bir dünya yaratma vaadinde bulunur, (...) genellikle insanlığın daha geniş kapsamlı ve daha istikrarlı olan çok renkli fikir ve hayat tuvalinin yerini almaya

kalkışır. Buna göre özgür düşünme ve araştırmanın gerektirdiği çoğulculuk bastırılıyor, bilimin hiç de takınmaması gereken hegemonik bir tavır benimseniyor,⁴² hepsinden ilginç ve yıkıcı olanı, bilim evrensel bir meta haline getiriliyor. Bilim insanları, dolayısıyla da kendisiyle özdeşleşen, yaygın olarak gerçekleştirildiği kurum olan üniversiteler, hizmet ettikleri amaçlar, temsil etmek zorunda oldukları çıkarlar ve iktidar şebekeleri bakımından gerçekte özgürlük talep etmiyorlar. Bunun yerine sahip oldukları meşruiyet kazandırma gücünü, evrensellik, tarafsızlık, şüphecilik, kamu yararı gözetmekle edindikleri saygınlığı muhafaza etmek üzere özgürlük idealini yedeklerinde tutuyor görünüyorlar. Buna rağmen saygınlıklarını ve meşruiyet üretme kapasitelerini korumalarının nedeni, bilim diye icra

---

bilimsel gelişmeyi gündelik hayatı angaje eden teknik gelişmelerle anlatıyor. Her ne kadar bilimin hakikati aramak gibi kuramsal bir amacı olduğuna işaret etse de Atalay da “hakikat” ile kast edilenin ne olduğu konusunda suskun: “Ahlâkın amacı iyilik, hukukun amacı adalet, estetiğin amacı güzellik iken, bilimin amacı hakikatin bulunmasıdır.”; Esra Atalay (2010) “Bilim Özgürlüğü”, *İÜHFM*, LXVIII (1-2): 3 - 42, s. 4 ve 5. Öyle ama hakikat ile kast edilen nedir, onu aramaya yetkili olan kimdir, hakikati ne diye ille de ortaya çıkarmalıyız yahut ortaya koyulanların, tespit edilenlerin, bilinenlerin hangileri hakikat payesi almalılar? Bu ve benzeri sorular bilimlerin ana akım yaklaşımlarının yanıtlamayı istemek bir yana, çoğu zaman sorulmasını yadırgadıkları sorulardır. Teknikleşme bu nahoş soruları baştan savmanın en kabul edilebilir yoludur, ancak bilimi, temelde açıklama gücü, dolayısıyla saygınlık yitiminde dışa vuran sürekli bir kriz haliyle karşı karşıya bırakır. Bu yapısal krizin bilimciyi hepten işlevsizleştirmemesinin nedeni, toplumsal yeniden üretimin ihtiyacının, bilginin teknik gelişmeye yetecek kadarının ana akım disiplinler tarafından üretiliyor olmasıdır.

⁴¹ Claude Alvares (2007) “Bilim”, Wolfgang Sachs (ed.) *Kalkınma Sözlüğü*, Çeviren Oktay Etiman, Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı, s. 375-398, s. 376.

⁴² Bilimin söz konusu hegemonik tavrının bir eleştirisi için bakınız Paul K. Feyerabend (1991) *Bilim Kilisesi*, Çeviren Cevdet Cerit, İstanbul: Pınar Yayınları.

edilenin gündelik yaşama son derece temas eden (kullanışlı) teknik olması,⁴³ buna bağlı olarak üniversitenin yoz bir pragmatizmle anlamlandırılıp istenilen amaca koşulan bir alet olarak kavranmasıdır.⁴⁴ Ayrıca bilim ve üniversiteyi karakterize ettikleri ileri sürülen tarafsızlık ve evrenselliğin gerçekte olanaklı olmaması,⁴⁵ bilim insanlarının ve üniversitenin bu ilkelere

---

⁴³ Teknik bilgiyi, sonuç yaratabilen, dolayısıyla da yaratılmak istenen sonuca bağımlı bilgi olarak görüp kavramsal olan ile ampirik olanı karşılıklı dengelemeyi hedefleyen hasbî (amaçsız, karşılıksız) bilgi olarak gördüğü bilimsel bilgiden ayırt eden ve tarih boyunca da bunların birbirlerinden ayrı gelişim seyirlerine sahip olduklarını dile gösteren Cangızbay, bilimsel bilgi ile teknik bilginin, el ele ve atbaşı gidişlerinin sadece yüz elli yıllık bir geçmişi olduğunu ve bunun da ancak belli alanlarda ve belli toplumlarda geçerli olduğunu ileri sürmektedir; Kadir Cangızbay (2002) “Sosyoloji mi –Toplumbilim mi?”, *Sosyolojiler Değil Sosyoloji*, Yeniden Genişletilmiş Üçüncü Baskı, Ankara: Ütopya Yayınevi, s. 21-41, s. 29 ve 30.

⁴⁴ Jürgen Habermas bilim ve teknik ikilisinin kapitalist toplumsal yeniden üretim rejimindeki vazgeçilmezliğine şu ifadelerle dikkat çekiyor: “Toplumun artan ‘rasyonelleştirilmesi’ bilimsel ve teknik ilerlemenin kurumsallaşmasıyla bağıntılıdır. Tekniğin ve bilimin, toplumun kurumsal alanlarına sızdıkları ve böylelikle kurumların kendilerini dönüştürdükleri ölçüde, eski meşrulaştırmalar tasfiye edilirler. Eylem yönlendirici evren imgelerinin, kültürel geleneğin tamamının sekularize edilmesi ve ‘büyüden arındırılması’, toplumsal eylemin artan ‘rasyonellik’inin diğer yüzüdür.”; Jürgen Habermas (1993) *‘İdeoloji’ Olarak Bilim ve Teknik*, Çeviren Mustafa Tüzel, İkinci Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 33.

⁴⁵ Bilim icra edilirken benimsenecek başlıca ilkeler arasında sayılan tarafsızlık ve evrensellik, bilimsel bilginin inandırıcılığını, meşruiyetini temin eder. Oysa hiçbir bilme yordamı, tarafsızca, evrensel olarak geçerli bilgi üretemez, tamamı yanlıdır, tamamı tarihseldir (Unutmamak gerekir ki en değişmez/evrensel kabul edilen doğa/evren bilgisi en az üç defa köklü değişikliğe uğramıştır: Aristocu doğa anlayışı, Newtoncu doğa anlayışı ve Einsteinci doğa anlayışı. Değişmez, evrensel bilimsel bilgi bu doğa anlayışlarına göre üretilmiştir.). Bu durumda bilimsel bilgiyi özgün, kendince diğerlerinden “üstün” kılan nedir? Bilimci, her tespitini mutlaka bir yerde (noktada) durup bazı şeyleri göz ardı ederek yaptığını kabul ettiği ve başta dile getirdiği bu öncüllere sadık kalması bakımından yalan söylemediği, yine bu öncüllere göre apaçık olanı görmezden gelmediği için tarafsızdır. Diğer yandan bilim taraflar üstü, tarafların belirlediği ilkelere göre hareket eden hakem de değildir. Ayrıca bilim paradoksal olarak tarihsel olanı askıya alma gayretidir, evrensel olanı arzular ama açığa çıkan daima tarihseldir. Bu durumda iyi ya da kötü bir amaca hizmet etmesinden bağımsız olarak hep bir menfaat şebekesinin hizmetinde olması ve şebekenin menfaatini herkesin menfaati olarak sunmak zorunda olması, bilimcileri, bilimi, yani bilimsel bilgiyi tarafsızlık ve evrenselliğin karakterize ettiğini ileri sürmeye sevk eder. Oysa en başından dogmatik olanın karşısına koyulan bilime aykırı, hegemonik bir tutumdur bu. Bilimci, ortaya koyduğu öncüllerin tarihsel oluşlarını, bir perspektife/pozisyon alışı/iktidar ve menfaat şebekesine dayalı oluşlarını en baştan kabul ettiği ölçüde çarpıtma, yalan ve üstünü örtmeye bulaşmamak manasında tarafsızlık, arzulanan genel geçer

dayandırdığı özgür düşünme ve araştırma amacını genel olarak görünürde benimsediklerinin bir delili olarak görülebilir.

O halde, bütün toplumsal yeniden üretim rejimlerinin kurucu unsurlarından olan eğitimin, özellikle de eşitlikçi olmayan, iktidar-tahakkümün kurumsallaştığı (devletli) versiyonlarında toplumsal yeniden üretimin olmazsa olmaz bir unsuru olan yükseköğretimin, köktenci bir özerklik ve özgürlükle gerçekleşmesi zaten olası değildir. Bu bakımdan pür hakikat arayışının dayanakları olarak görülen kökten özerklik ve özgürlük biçimsel, retorik talepler olmak zorundadırlar. Diğer yandan kapitalist toplumsal formasyonun genel geçer (yani iş görür, itibar edilir) bilgi türü olan bilimsel bilginin tarafsızlık ve evrensellik iddialarının dayanağını teşkil ettiği meşruiyet üretme işlevinin, özerklik ve özgürlükle mümkün olan hakikat arayışını önceleyen asliliği bilimsel faaliyeti söz konusu bağlamda sorunlu kılmıştır. Kimsenin değil ama sadece hakikatin hizmetinde oldukları iddiasıyla saygınlık kazanan, bu sayede büyük çoğunlukla çok çeşitli iktidar mekanizmalarını, toplumsal formasyonları meşrulaştıran bilimciler, daima belirli çıkarların, (devlet olsun, sivil toplum olsun) çıkar şebekelerinin hizmetindedirler. Bilim açıkça bu gerçeğin reddine dayanılarak icra edildiğinden özerklik ve özgürlük talebi sahil değildir.

Sonuç olarak üniversite ve onun temel faaliyeti olan bilim için özerklik ve özgürlük kural olmayıp istisnadır, bu bakımdan karşı karşıya oldukları açmazlar, krizler büyük oranda üniversitede üretilen bilginin niteliğinden ve üniversitenin baskın fiili amaç ve işlevlerinden ileri gelmektedir. Bununla birlikte üniversitenin, genel olarak akademinin özgürlük ve özerklik

---

bilginin tarihselliğini kabul ettiği ölçüde de bilimsel bilgiyi mümkün kılan bir arzu ve imkân olarak evrensellik söz konusu olabilir. Amiyane tabirle bilimci kime uşaklık ettiğini, kimin hizmetinde olduğunu açıklama cesaretini gösterendir.

I. Sahici Bir Akademik Özgürlük Tartışması İçin Kavramsal Çerçeve

Üniversite kurumu artık kimseden gizlenemeyen büyük bir itibar erozyonu yaşamaktadır. Yükseköğretimin dönüşen işlevi (kitleleşmesi ve imtiyaz üretme kapasitesinin dönüşüme uğraması), kurumun diğer kurumlara -örneğin şirketlere yahut ulusal çıkarlar açısından hayatiyet arz ettiği düşünülen kurumlara, kaynak dağıtan ulusal ve uluslararası resmi, yarı-resmi vekil kurumlara- tabiiyeti, hatta şirketleşmesi, bilimcinin uzmana dönüşmesi, uzmanlık bilgisinin ise ekonomik ve statüye dönük çıkara tahvil edilebildiği ölçüde değerli kabul edilmesi söz konusu itibar yitiminin başlıca nedenleridir. Gelişmeler bu doğrultuda olmasaydı, üniversitelerin ve akademisyenlerin işlerinin ehli olduklarını gösterir sıralama endeksleri, yayın endeksleri, performans kriterlerine ihtiyaç duyulmazdı. Oysa bu polisiye yollar bilimciyi ve kurumunu nasıl da aşağılıyor! Zira olgun bir bilimcinin yaptığı bir iş, bir diğerinin yaptığı bir işle karşılaştırılabilir değildir.⁴⁶ Bir üniversite, şayet iddia edildiği gibi üniversite ise bir diğerinden neden daha az kıymetli olsun? Sadece kendilerine has varoluş biçimleri vardır bunların. Yükseköğretim ve bilimsel faaliyet alanlarında kendileri gibi olma (bu durum 'gelenek' kavramıyla karşılanır çoğunlukla) kapasiteleri ellerinden alınmış kurumların özerk, buralarda çalışanların özgür olmaları mümkün müdür?

Akademik özerklik ve özgürlüğün, üniversite kurumunun karşı karşıya olduğu açmazlar ve krizlere çözüm olacağı düşüncesiyle sürekli olarak talep edilmesi hiç de tesadüf değildir. İlk

---

⁴⁶ Bilimsel faaliyetin iktisadi çıkardan toplumsal statüye dek bilimciye sağladığı imtiyazlara bağlı olarak yapılı hale gelmiş olması, bilimsel eserin niteliğini şaibeli hale getirmiştir. Payelerin, rütbelerin bir an evvel elde edilmesi için zaten keşfedilmiş olan defalarca tekrarlanıyor, okunmayacağından emin olunan metinler istifleniyor, yenilik adeta lanetleniyor, belirli temalar muteber kabul ediliyor, kendiliğinden yasaklı çalışma alanları ortaya çıkıyor. Bütün bunlar, bilimsel faaliyetin niteliğini kendiliğinden tayin eden bilimciler topluluğunun oluşmasını engelliyor.

bakışta, üniversitenin kerameti kendinden menkul değil ama kendine has, gelenek sahibi bir kurum olmasının kategorik koşulları olarak görünen akademik özerklik ve özgürlüğü, kurumun varoluşsal krizine çare olacak kadar önemli kılan nedir? Bu soru, özerklik ve özgürlük kavramlarına verilecek anlamlara göre yanıtlanabilir. Ancak unutmamak gerekir ki bütün anlamlandırmalar nihai olarak teleolojiktir. Yani özerklik ve özgürlüğün anlamları, anlama arayışımızı teşvik eden, kışkırtan amaç tarafından koşullandırılırlar. Bu çalışma, üniversite kurumunun krizinin, kurumu var ettiği düşünülen baskın özerklik ve özgürlük anlayışlarının sahil olmamasından ileri geldiğini kabul ediyor. Çünkü hakikat amaçlayan bilimsel faaliyetle iştil eden özerk ve özgür üniversite ancak özgür bir toplumda (dünyada) mümkündür. Dolayısıyla özgür bir toplum gayesine hizmet etmeyen üniversite özerk ve özgür olamaz. Bu durumda özerklik ve özgürlüğün anlamları da özgür bir dünya gayesi tarafından kullanılacaklardır, sahillik sorunu baki kalmak kaydıyla.

Bir kavramı tanımlamak, kavramın işaret ettiği eylem(ler)in ve taşıyıcılarının, faillerinin hangi bütün içinde etkin (var) oldukları kabul ediliyorsa, o bütüne göre olabildiğince kökene inerek (son fail, son eylem) tespit edilmelerini gerektirir. Dolayısıyla özerklik ve özgürlüğü tarif etme girişimleri, özerk ve özgür olanın kimler olabileceğini, bu faillerin hangi eylemlerinin özerklik ve özgürlük icrası olduğunu belirlemek zorundadır. Faili tarif etmek ise, faili bir dünya (onun bir parçası olarak bir toplum), bir bağlam içinde belirlemek anlamına gelir. Dolayısıyla tanımlayanın bağlam tercihi, daha da ötede bağlam kurgusu, tercih ettiği kurguyu kavrama gücü ve görece tali olmakla birlikte ona sadakati, tanımın ne ölçüde yetkin olduğunu belirler.

Özerklik ve özgürlüğün kavradığı gerçekliğin faili insandır ilk bakışta; insan eylemlerini nitelerek üzere kullanılan kavramlardır bunlar. Ama insandan başka varlıkların hallerini

nitelemek üzere kullanılıyor olmaları da göz ardı edilemez: yasaklı kitapların özgürlüklerine kavuşturulmaları, kapatılmış, zincirlenmiş hayvanların özgür kılınmaları, kendi özerk işleyişlerine sahip canlı toplulukları... Özgür kitaplar ya da hayvanlardan yahut özerk bitki ve hayvan topluluklarından da bahsedilebilir mi, özerklik ve özgürlük sadece insan eylemlerinin sahip olabileceği nitelikler midir? Başvuru kaynaklarında özerk kavramı şöyle tarif ediliyor: ayrı bir yasaya göre kendi kendini yönetme yetkisi olan, yönetim bakımından kimi koşullar altında bağımsız hareket eden, davranışlarında aklın yol göstericiliğini benimseyen kimse, dış denetime tabi olmayan, bağımsız olarak var olan, bütünden bağımsız davranan ve gelişen, etimolojik anlamıyla kendi yasasına sahip ve buna göre davranan.⁴⁷ Ahmet İnam'a göre özgürlüğü besleyen pınar olan özerklik, düşünme, karar alma bağımsızlığıdır, iç dünyamızı yönlendirebilme ve yönetebilme gücüdür, bir eylem öncesi, özgürlük öncesi bir iç dünya bağımsızlığıdır, kaynağını özgelikten alır, başka olanın deneyimlenmesiyle olanaklıdır.⁴⁸ Gerald Dworkin, özerkliği kuramsal ve pratik açılardan ele aldığı çalışmasına, kavramın çok çeşitli anlamlarda kullanılıyor olmasına dikkat çekerek başlıyor: özgürlük, kendi kendini idare ya da egemenlik, iradenin özgürlüğü, haysiyet, bütünlük, bireylik, bağımsızlık, sorumluluk, kendini bilme, çıkarlarının, yükümlülüklerinin farkında, dış etkenlerden bağımsız bir biçimde kendi üzerine düşünme, kendini müdafaa, kişilerarası karşılaştırmanın imkânsızlığı. Özerkliğe ilişkin belirlemelerin tümünde ortak olanın ise özerkliğin kişilere ait ve sahip olunmak istenen bir özellik olarak tarif

---

⁴⁷ TDK (2018) “Özerk”, *Büyük Türkçe Sözlük*,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b2a4a0ccd6007.08365147, [Erişim Tarihi, Haziran 2018]; Merriam-Webster (2018) “Autonomous”, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/autonomous>, [Erişim Tarihi, Haziran 2018] ve James Stacey Taylor (2017) “Autonomy”, Encyclopaedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/autonomy>, [Erişim Tarihi, Haziran 2018].

⁴⁸ Ahmet İnam (2008) “Özgürlük, Özerklik, Özgelik”, *METU Department of Philosophy-Online Yayınlar*, <http://www.phil.metu.edu.tr/ahmet-inam/ozgurluk.htm>, [Erişim Tarihi, Haziran 2018].

ediliyor olması olduğuna işaret ediyor.⁴⁹ Dworkin özerkliğin ahlaki, siyasal ve toplumsal bir ideal olduğunu, belirli amaç, değer ve davranışları dayatan otoriteden bağımsızlığa işaret ettiğini, üç bakımdan da asli olanın saygı duyulan, manipüle edilmeyen ve belirli bakımlardan bağımsız ve kendi kendini belirleyen bir kendilik (*self, auto*) olduğunu ileri sürüyor.⁵⁰ Richard Lindley ise özerkliğin temelde kendinin, eylemlerinin neden ve amaçlarının farkında gelişkin bir kendiliğe sahip olmayı ve dış kısıtlardan bağımsız olmayı gerektirdiğini tespit ediyor.⁵¹ Anlıyoruz ki özerklik daha çok politik bir evrenin sorunlarının çözümü için insana özgü kabul edilerek ve özgürlüğe referansla tanımlanıyor, diğer yandan özgürlüğün koşulu olarak kabul ediliyor.

Özerklik esasen kendilik kavramında içerilmektedir. Bir şeyin “kendi” olarak ayırt edilebilmesi, bir iç yasanın, bir işleyiş ilkesinin ayırt edilmesini zaten gerektirir ve bu daima tabi olunan bütüne ve/ya İnam’ın tabiriyle bütün içindeki “özge”ye referansla olanaklıdır: Rindley’in özerklik kavramlaştırmalarının önkoşulu olarak tespit ettiği, eylemlerinin neden ve amaçlarıyla ayırt edilebilen apaçık kendilik ve bunun kendiliğinden gerektirdiği “özge”den görelî bağımsızlık.

Özgeden (ötekiden) görece bağımsız apaçık kendilik olarak ayırt edilebilen insan da dâhil her türden tikellik, özerklik olarak kabul edilebilir bu durumda. Ancak kendiliğinden tüm var olanların belki de en temel vasfı olan tikellik nasıl oluyor da kitlesel olarak arzu ediliyor? Besbelli ihlal edildiğinden; doğal olarak yahut kasten: tabi oldukları bütünlerin, iç yasalarını değişime zorlamaları nedeniyle başka tikelliklere dönüşmek zorunda olanlar ya da yok olanlar yahut kültürün eseri olan zor ve iktidar mekanizmaları ile tikellikleri daima tehdit edilenler.

---

⁴⁹ Gerald Dworkin (1997) *The Theory and Practice of Autonomy*, 5th Edition, Cambridge: Cambridge University Press, s. 6.

⁵⁰ Dworkin, *a.g.e.*, s. 10.

⁵¹ Richard Lindley (1986) *Autonomy*, London: Macmillan Education Ltd., s. 6.

Başka bir deyişle, özerklik, tikelliklerin her türden kendiliğindenliğe karşı doğal reflekslerle yahut iktidar aygıtları ve onlardan türeyen otoritelere karşı verilen mücadelelerle korunması gayretinden türer. Doğa gibi kendiliğinden bütünlerin kavramlaştırılması genellikle uyuşmazlıklar doğurmazken, toplumsal formasyonların nasıl kavranacakları uyuşmazlıklara yol açar. Nihayetinde özerkliğin kavranmasına dönük çaba “Kişi nasıl kendi olur?” sorusuna yanıt vermekle olanaklı olduğundan, kendiliğin içine konumlandırılacağı dünyanın (toplumun) nasıl görüldüğü son derece önemlidir. Özerkliğin neredeyse evrensel bir arzu olması, tikelliklerin olabildiğince ihlal edilmemesini mümkün kılan güvenli bir dünya (toplum) arzusuyla açıklanabilir.

Tüm tikelliklerin içinde var oldukları koşulların elverdiği ölçüde istedikleri doğrultuda var olmaları, yani menfaatleri ve rızaları uyarınca şekillenen iç yasalarına göre var olmaları, “Kişi nasıl kendi olur?” sorusunu angaje eder. Bu soru, kişinin özgeye/başkaya/ötekiye (yani dünyaya), dolayısıyla kendisine ilişkin arzusu ve bunun ne yolla gerçekleştirilebileceğine ilişkin kabullerine göre yanıtlanabilir. Özgürlük tam da bu noktada tikelliğin, dolayısıyla tikellik arzusu olarak özerkliğin asli yordamı olarak ortaya çıkar -bu yordam ne kadar yetkinse kişi o kadar özgürdür. Hem failin alabildiğine farkında olduğu ve arzuladığı tikelliğini tüm olanaklarıyla gerçekleştirme kapasite ve kabiliyeti hem de tikelliği engelleyici, kısıtlayıcı unsurların ortadan kaldırılması kapasite ve kabiliyettir özgürlük. Ancak özerklik ve özgürlüğün sınırları doğal olarak tikel ve tikelin ötekiyle (dolayısıyla bütünle) ilişkilene biçimleri tarafından belirlenir. Tikel ve tikelin ötekiyle ilişkilene biçimleri ise temelde potansiyellerinin açığa çıkmasını sağlayan koşullara ve arzulara bağlıdır. İrade, arzunun tikeller arası bir karakter kazandığı anda aldığı biçimdir; yani tikelliğini muhafaza etmek isteyen ya da gerçekleştirmek isteyen, bunu ötekinin arzusunu dikkate alarak yapması, söz konusu arzuyu iradeye dönüştürür.

Özetle özerklik ve özgürlük, tikelin niteliği, onu oluşturan şartlar ve ötekiyle ilişkisi tarafından biçimlendirilir. Her var olan bir tikellik olarak ortaya çıktığından, özerklik, ona bağlı olarak da özgürlük, her var olan için hayat memmat meselesidir. Her fail, potansiyelini gerçekleştirme ve buna hanel getirmeme kendiliğinden arzusu nedeniyle özerklik ister, bunu ötekiyi de esas alarak yapması ölçüsünde iradi bir biçimde yapar, iradi davranabildiği ölçüde de özgürdür.

Tikellerin özgün biraradalıkları, bağlam bağımlılıkları, özerklik ve özgürlükleri tarihsel kılar, yani ayrı ilişki bağlamları ayrı özerklik ve özgürlük anlayışlarına yol açar. İnsan teklerinin oluşturduğu biraradalıklar, çoğunlukla özerklik ve özgürlüğü engelleyici, kısıtlayıcı biraradalıklar olmuştur. Dolayısıyla tikelliklerin bastırılma, kısıtlanma biçimleri, çokluğun bastırılma, boğulma biçimleri, özerklik ve özgürlük taleplerini (biçimlerini) de belirler.⁵² Özerk, bütüne ve/ya özgeye/ötekiye göre belirlendiğinden, özgür olma kapasitesine sahip olan, gayriiradî de davranmak zorundadır. Yani tikellik (varoluş) arzusu, var olanı daima özgürlüğe doğru kaçmaya zorlar.⁵³ Sonuç olarak, baskın olarak özerk ya da özgür olup olmadığı bir yana, arzu sahibi her var olan bir ölçüde özerk ve özgür olmak zorundadır.⁵⁴ Sorun istendiği ölçüde özerk ve özgür olamamaktır; sorun tikelliklerin özerklik ve özgürlük ihlali ile daima ortadan kalkma tehlikesi ile karşı karşıya olmalarıdır.

---

⁵² Diğer yandan dört başı mamur özerklik ve özgürlük anlayışlarını eylem kılavuzu olarak inşa edip insani potansiyellerin varacağı en geniş tikellikler/çokluk evrenini hedeflemek de mümkündür ancak bu nadiren ve kısmen yapılabilmektedir ve en tipik örnekleri ütopyalardır.

⁵³ Jean-Luc Nancy özgürlüğün ancak kendisine doğru yol almakla gerçekleştirilebildiğini şöyle dile getiriyor: “Özgürlük, bir “İdea”dan başka bir şeydir (...) Özgürlük bir olgudur (...) Ama kendi kendinin özü olarak varoluşun olgusudur (...) bir İdea sayesinde, kendi öz-sunumundan emin bir Özgürlük, kaçınılmaz olarak, Zorunluluk’ta soğurularak ortadan kalkmaya meyedecektir (...)”; Jean-Luc Nancy (2006) *Özgürlük Deneyimi*, Çeviren Aziz Ufuk Kılıç, İzmir: ARA-lık Yayınları, s. 11.

⁵⁴ Özgürlüğün aynı şeyi arzulayan birden çok var olan gerektirdiği gözden kaçırılmamalı.

Arzuların ayırt edilebilir toplumsal rejimine sahip olduğu bilinen yegâne varlık olarak insanın, krizler ve açmazların karakterize ettiği tarihi, esasında özerklik ve özgürlük talepleri tarihidir, uzlaşmaz, uzlaştırılmayan arzuların, çıkarların tarihidir. Her var olanın kendi olma gayreti olarak özerklik, var olanın tabi olduğu, tamamlayıcı parçası olduğu bütün tarafından belirlenebileceği gibi, bir arzuya da karşılık gelebilir. İki durumda da kendi olma potansiyelinin gerçekleştirilebilmesi ve kısıtlanmaması, engellenmemesi manasında özerkliğin, tikelliğin gerçekleştirilme biçimidir özgürlük. İnsanlık tarihini şekillendiren açmazların, krizlerin nedenlerinin kavranması, dolayısıyla bunlara çözümler önerilmesi, özerklik ve özgürlüğün aldığı özgün biçimlere, birbirlerini ne denli öncelidiklerine bağlıdır. Hatırlanırsa, Ahmet İnam, özgürlüğün özerklik pınarından beslendiğini, yani özgür olmanın şartının özerklik olduğunu iddia etmekteydi. Buna göre, özgürlüğe, insanlığın bu kadim gayesine, Kant'a göre metafizik ufkuna varmak istiyorsak özerklik hedeflemeliyiz. Oysa kendi başına özerkliğin (tikellik arzusunun), özgürlüğün teminatı olmadığı sayısız deneyimle ortadadır. Örneğin en temelde tümümüz doğanın (dünyanın) tutsağı özerk var olanlarız, ulus devletlere tabi özerk bireyler yahut yurttaşlarız, piyasa ne buyurursa onu yapan özerk üretici ve tüketicileriz. Görüldüğü gibi, özerklik hep bağlam bağımlı, hep göreceli, hep tutsak alıcı, bu nedenle de hep görece özgür kılıcıdır.

Özerkliğin öncelikli olarak hedeflenmesi, özgürlüğü bir imtiyaza dönüştürür. Asıl amacın özgürlük olarak belirlenmeyip özerkliğin koşul olarak benimsenmemesi, tikellik arzusunu iktidar arzusuna dönüştürür. İnsanlığın maruz kaldığı türlü felaketin, krizin temelinde iktidar arzusunun yatıyor olması, özgürlüğü önceleyen bir özerklik talebi yerine, özerkliği önceleyen bir özgürlük talebinin ne denli hayati olduğunu göstermektedir. Hiçbir insan tekinin, başına gelmesini istemeyeceği tutsak, tabi, çaresiz bir yaşam, tikelliğin zorunlu olarak yol açtığı iktidarın tüm tikeller için eşanlı olarak arzulanmasıyla geriletilebilir, gittikçe bertaraf edilebilir. Özerkliğin

hizmetinde özgürlük, ayrıcalık olarak tezahür eder. Nitekim sosyolog Zygmunt Bauman'a göre, özgürlük başından beri bir ayrıcalık olarak talep edilmiştir; toplumsal bölünmeyi varsayar ve gerektirir, muafiyettir, yeri geldiğinde ayrıcalık anlamı kazanır:

Özgürlük bir ayrıcalık olarak doğmuş ve o zamandan bu yana öyle kalmıştır. O böler ve ayrıştırır (...)

(...) Özgür olmak bir kurumun, bir şehrin veya bir mülkün ayrıcalıklı haklarına sahip olmakla eşdeğer görülür. Muaf ve ayrıcalıklı olanlar artık soyluluk ve itibarlılık saflarına katılmıştır. On altıncı yüzyılın sonuna kadar özgürlük, asil soya sahip olmak, soyluluk, cömertlik ve asillikle, yani ayrıcalık ve üstünlüklerinin delili olarak görülen tüm güçlü ve kudretli özellikle eşanamlı olarak kullanılır. Daha sonra terim soyluluk bağlantısını kaybetse de ayrıcalık anlamını korur. Artık özgürlük söylemi aslen özgür olmayan bir insanlık durumunda kimin özgür olma hakkına sahip olacağı sorusuna odaklanmıştır.⁵⁵

Özerkliğin, özgürlüğü öncelemesi, su kadar ekmek kadar zaruri görülen özgürlüğün baştan beri bir ayrıcalık olarak talep edilmesine yol açmıştır. Yine Bauman, evrensel özgürlük talebinin (bir hak olarak, sadece insan olmaktan ileri gelen bir hak) insanlık tarihi içinde hayli yeni olduğuna işaret ediyor: İnsan türünün tarihinde, özgürlüğün evrensel bir insan durumu olarak belirecek kadar yaygın olması, modernite ve kapitalizmin gelişimiyle yakından bağlantılı olup, özgürlük ancak kapitalist toplumun hayat şartlarıyla ayrılmaz bir şekilde bağlanmış özel anlamı edindikten sonra evrensellik iddiasında bulunabilmiştir. Bauman evrensel özgürlüğün tezahürü olarak bireysel özgürlüğün en başta tüketici özgürlüğünden oluştuğunu ileri sürer: “[O], verimli bir pazarın varlığına tutunur ve karşılığında bu varlığın koşullarını güvence altına alır.”⁵⁶ Başka bir deyişle her tarihsel-toplumsal bağlam, ihtiyaç duyduğu özerk birey ve kurumlara, kendini

---

⁵⁵ Zygmunt Bauman (2015) *Özgürlük*, Çeviren Kübra Eren, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 17 ve 19.

⁵⁶ Bauman, *a.g.e.*, s. 15.

(bütünü, bağlamı) olanaklı kılacak tikel unsurlar olarak belirmelerini sağlayacak özgürlüğü ayrıcalık olarak bahsetmiştir.⁵⁷

Doğal olarak bütünün ve/ya mukteditin yarattığı ayrıcalık düzeni, birbirlerini gerektiren özerklik ve özgürlüğün sürekli olarak radikal birer talep olarak tezahür etmelerine yol açmıştır. Toplumsal bölünmenin, farklılaşmanın neden olduğu imtiyazlı özgürlük, özgürlüğü herkesin arzusu kılmıştır bir başka deyişle. Bununla birlikte, herkes için istense de farklı tarihsel-toplumsal bağlamların özgürlük talepleri, bağlamın ve faillerin kavranma biçimleri ve failler arası güç ilişkilerinin belirleyiciliği nedeniyle farklı olacaktır. Yani faillerin karşı karşıya oldukları kısıtlamalar, engellemeler ve kendilerine tanınan imtiyazlar kadar, güçleri nispetinde birbirleri karşısında aldıkları tavırlar ve gelecek tasavvurları, özgürlük taleplerinin niteliğini belirler. Modern toplumun yurttaş, daha da ötede birey temelli siyasal, hukuksal kuruluşu, imtiyaz ve muafiyet talebine karşılık gelen ve aslında özerklik talebine denk düşen özgürlük talebini iyi tanımlanmış, keyfilikten olabildiğince arındırılmış hukuk rejimleriyle çerçevelemiştir. Bireyi sınırlayan, engelleyen, ayrıcalıklı kılan haklar rejimi olarak hukuk sistemi, esasen özgürlüklerini, yani ayrıcalıklarını da tayin etmektedir. Böylelikle özerklik ve özgürlük, hak rejimlerince tarif edilen birer hakka dönüşür. Bu kez haklar rejiminin bireyi ya da yurttaşını nasıl tarif ettiği, nasıl gördüğü, hangi birey anlayışına dayandığı özerklik ve özgürlüğü sınırlayacak temel ölçüt olur. Örneğin ulus devlete tabi birey ya da yurttaş, esasında keyfi olarak da tanımlanabilecek,⁵⁸ ulusal çıkar ne kadar uygun görürse o kadar özerk ve özgür olacaktır. Ulusal çıkar ya da benzeri bir toplumsal

---

⁵⁷ Üniversitenin krizinin de esasen kendisine bahşedilen bu yapıntı, sahil olmayan özgürlükten ileri geldiği, çözümlemenin bu aşamasında görünür hale gelmiş bulunuyor.

⁵⁸ Örneğin bütün ulusun kaderini kendi varoluşuyla özdeşleştirmeyi başarmış bir despotun çıkarları (keyfi) makbul yurttaşını tarif edebilir.

birliktelik idealinin kurucu ilkesini teşkil ettiği bir kamu hukuku, kendine tabi olanları saptarken özerklikleri, tikellerin (özerklerin ya da tabilerin) imtiyazlarını saptarken ise özgürlükleri belirler.

Bütün rejimlerin kaçınılmaz karakteristiği ihlal edilmedir; kurucu ilkelerinin evrenselliği, kapsayıcılığı ölçüsünde daha az ihlal edilirler. Kurucu ilkelerin, çokluğun, bir başka deyişle kamusalılığı teşkil eden yapıntı tikelliğe karşı tikellerin sonsuz çokluğunun taleplerine karşı hep zayıf, yetersiz kalacak olması nedeniyle, bütün rejimler zamanla alabildiğine kapsayıcı kurucu ilkeleri temel edinmeye mecbur edilirler. Muktedir unsurun tekliği ve çokluğun haklar rejiminin dışında konumlandırıldığı tekçi kamu hukuklarından tikellerin alabildiğine kapsandığı kozmopolit kamu hukuklarına uzanan bir haklar rejimi yelpazesi, dolayısıyla tebaa ve imtiyazları tayin etme rejimidir söz konusu olan.

Diğer yandan her hak rejimi, kendiliğinden dışladığı tikellerin kapsamı genişletme yahut mevcut imtiyazları çokluk lehine daraltma talepleriyle karşı karşıya kalır, yani şu ya da bu biçimde bir kamu hukukunun oluştuğu her yerde hak mücadeleleri de ortaya çıkmak zorundadır. Hak rejimleri altında mümkün olan özerklik ve özgürlük talepleri de nihai olarak hak talepleri bağlamına oturur. Verilen hak mücadelelerine karşı kendilerini güncelleyen hak rejimlerinin nihai amacı dayandıkları iktidar şebekelerini sürekli kılmaktır. Bu nedenle karşı karşıya kaldıkları hak taleplerini daima hak rejiminin kendisini, dolayısıyla hak kavramını sorunsallaştırmayan mücadele biçimleriyle sınırlamak isterler. Çünkü her hak rejimi, kendine hanel getirmeyen bir hak anlayışına dayanmak zorundadır. Bizzat hak kavramını esas alan bir hak anlayışı radikal bir hak mücadelesine yol açar. Bu radikal hak anlayışı, belirli bir haklar rejiminin yarattığı imtiyazları aşındırma amacını güder. Örneğin işçi haklarını, işçinin işçi olmak dışındaki vasıflarını, kimliklerini dikkate almayarak tespit eder ve hak mücadelesinin buna göre yürütülmesini talep

eder. Bu bakımdan İngiliz bir çocukla, diyelim ki, Alman bir çocuk için talep edilen haklar nerede olursa olsun aynı olmalıdır. Bizzat hak kavramının ve hak rejimlerinin sorunsallaştırılması, hak rejimlerinin dayandıkları kamusalılık teşkil eden kurucu ilkeleri, tebaa (özge, öteki)/imtiyaz/özerklik ve özgürlük anlayışlarının mutlaklığını boşa çıkarır. Bununla birlikte hak rejimlerinin sorunsallaştırılmasıyla açılan hak mücadeleleri alanı sadece insan olmaktan, sadece çocuk olmaktan, sadece kadın olmaktan, sadece belirli bir dine yahut millete mensup olmaktan, vb. kaynaklı hakların belirlenmesini, sınırlanmasını yine de kapsayıcı bir hak rejimi içinden gerçekleştirecektir. Nitekim hak mücadeleleri alanının şahikası belgenin adı *Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi*'dir. Yani belge ile evrensel bir haklar rejimi önerilmektedir.

Her hak rejimi nihai olarak kendisini işler kılacak bir siyasal güce/iradeye dayanmak zorunda olduğundan, radikal hak mücadelelerinin sonunda yine de itiraz ettikleri, mutlaklıklarını boşa çıkardıkları hak rejimlerinin sahibi olan siyasal güçlere/iradelere dayanmaları sorunların kökeninde yer alan siyasal tertibatlara hanel getirmemektedir. O halde evrensel, kapsayıcı hak rejimi talepleri esasında ahlaki, estetik, siyasal, hukuksal, kültürel dünya kurgularına dayanır. Yani sorunun nasıl kavrandığı dünyanın nasıl kavrandığına, önerilen çözüm de sahip olunan dünya kurgusuna bağlı olacaktır. Bu durumda bir hak rejimince belirlenen tebaa (hak sahipleri) ve özge (hak sahibi olmayanlar) ile imtiyazlar, hak rejimini belirleyen dünya kurgusuna bağlıdır.

Dünya kurgusuna, dünya arzusunun ait olduğunu akılda tutmak gerekiyor: Nasıl bir dünyada yaşamak istediğimiz, dünyayı kavrayış biçimimizi, tabi olmak istediğimiz hak rejimini, hak ve imtiyazlarımızı, özerkliğimizin ve özgürlüğümüzün anlamını ve ölçüsünü belirler. Radikal hak mücadelelerinin, alabildiğine yüksüz, yalın insanı, hak rejimlerinin evrensel referansı kılması, ne özerkliği yetkinleştirmiş ne de dünyayı, unsurlarını iddia edildiği ölçüde özgürleştirmiştir. Çünkü

ancak özgürlük arzusunun temel taşlarından birini teşkil ettiği bir dünyada özerklik ve özgürlük mümkündür, ancak böyle bir dünyada sürekli olarak özgürlüğe doğru kaçılır. Böyle bir dünyanın haklar rejiminin asıl meşgalesi, imtiyazların sürekli olarak zayıflatılması, tikellerin alabildiğine kapsanmasıdır. Pek tabii, her tarihsel-toplumsal bağlamın egemen haklar rejiminin yaslandığı başlıca iktidar şebekesi farklı olacağı gibi, her bağlamın daima bir hak mücadelesi olacak olan özgürlük mücadelesi de farklı olacaktır. Radikal, yani özgürleştirici hak mücadeleleri hak rejimlerini, hak anlayışlarını, bunların dayandıkları iktidar şebekelerini esas alarak sorunsallaştırdıkları ölçüde hak mücadeleleri, krizlerin, sorunların temelini teşkil eden mevcut hak rejimlerini daha kapsayıcı olanlarla ikame edebilirler.

O halde, çağımızda sorunlarının kökeninde özerklik ve özgürlük zaafı olduğu yaygın olarak kabul edilen üniversitenin krizi aşılabaksa, onu özerk ve imtiyazlı kılan hak rejiminin neden işlemez olduğu gösterilmek zorundadır. Üniversitenin asli parçalarından biri olduğu dünyayı yeniden üreten iktidar-tahakküm ilişkileri, imtiyazları belirleyen hak rejimini çerçeveler. Dolayısıyla üniversitenin krizinin aşılmasını sağlayacak, yeni üniversite idealini oluşturacak özerklik ve özgürlük anlayışını mümkün kılacak hak rejimini, dünyayı belirlemek gerekiyor. Filozof Herbert Marcuse, çağımızın iktidar-tahakküm mekanizmasının yapıtaşını şirket kapitalizmi olarak tespit etmiştir: “ (...) onun dört kıtadaki ekonomik ve askeri egemenliği, yeni sömürgeci imparatorluğu ve en önemlisi, nüfusun büyük bir çoğunluğunu karşı konulamaz üretkenliğine ve gücüne maruz bırakmadaki sarsılmaz yeteneği. (...)”⁵⁹ Filozof çok çeşitli biçimler alabileceğini ve yıkıcı özgürlük dürtüsü tarafından belirlendiğini iddia ettiği Büyük Reddediş’i şirket kapitalizmi karşısındaki büyük meydan okuma olarak görmüştür. Marcuse, özgür bir toplumun kuruluşunun,

---

⁵⁹ Herbert Marcuse (2013) *Özgürlük Üzerine Bir Deneme*, Çeviren Soner Soysal, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 9.

mevcut hak rejiminin olanaklı kıldığı bir imtiyaz olarak özgürlükten de özgürleşmeyi, “sömürü düzeninin özgürlüklerinden de özgürleşmeyi” gerektirdiğini ifade ediyor. Marcuse bu tür bir özgür toplumun gerektirdiği özgür dünya arzusunu dile getiriyor ve özgürlüğün ancak başka bir dünyada mümkün olabileceğine dikkat çekiyor:

Genç militanlar, söz konusu olanın kendi hayatları, politikacıların, yöneticilerin ve generallerin ellerinde oyuncak haline gelmiş olan insanların hayatları olduğunu biliyor ya da hissediyorlar. Asiler hayatlarını bu ellerden alarak yaşamaya değer bir hale getirmek istiyorlar; bunun bugün bile olanaklı olduğunun ve bu amaca ulaşmanın Özgür Orwellci Dünyanın sahte-demokrasisinin kontrol altına alamayacağı bir mücadeleyi gerektirdiğinin farkındadırlar. (...)

(...) Özgürlük, tahakküm altında refah için gerekli olan rekabetçi eylemlere artık uyum gösteremeyen, yerleşik yaşam tarzının saldırganlığına, vahşiliğine ve çirkinliğine artık tahammül edemeyen bir organizmanın ortamı haline gelebilir. (...)⁶⁰

Böylelikle şirket kapitalizminin, göz alıcı refah yaratma kapasitesi ile özdeşleştirdiği özgürlük ufkunun kısıtlarına işaret ediyor filozof. Aynı itiraz kalkınmaya özgürleştirme misyonu yükleyen Amartya Sen'den de yükselir: Bir ya da iki yüz yıl önce hayal bile edilemeyen, görülmemiş bir bolluk dünyasında yaşıyor ancak aynı zamanda olağanüstü bir yoksunluk, yoksulluk ve baskı dünyasında. Sen, şirket kapitalizminin özgürlük ideali olan bireysel eylem özgürlüğünün, toplumsal, siyasal ve iktisadi koşullar tarafından kaçınılmaz bir biçimde kısıtlandığını ve sınırlandığını öne sürüyor ve şirket kapitalizminin bu sahipsiz özgürlüğünün karşısına kalkınmayı insanların yararlandığı gerçek özgürlükleri genişletme süreci olarak koyuyor: “Kalkınma, özgürlüğü ortadan kaldıran başlıca nedenlerin, zorbalığın, yoksulluğun, sistematik

---

⁶⁰ Marcuse, *a.g.e.*, s. 10, 12 ve 14.

toplumsal yoksunlukla birlikte yetersiz iktisadi fırsatların, baskıcı devletlerin hoşgörüsüzlüğünün ya da aşırılıklarının yanı sıra kamusal hizmetlerdeki ihmalin ortadan kaldırılmasını gerektirir.”⁶¹

Özgürlük hedefleyen bir kalkınmanın çaresi olduğunu düşündüğü özgürlük yoksunluklarını insanın en temel özgürlüğü olan yaşama hakkının elinden alınması, açlık, beslenme yetersizliği, önlenebilir hastalıklar ve erken ölümden kaçınabilmenin yanı sıra, okuryazarlık ve hesap yapabilme, siyasal katılımdan ve serbestçe ifade imkânından yararlanma vb. özgürlüğü gibi temel kapasitelerden mahrum bırakılması olarak belirliyor Sen. Bu bakış açısından özgürlük, kalkınmanın hem amacı hem de aracı olacaktır.⁶² Sen’in argümantasyonu iki noktada ufuk açıcudur: Özgürlük ancak özgür bir dünyada mümkündür ve özgürlük ve haklar, özellikle de temel haklar bir gerektirme ilişkisi içindedir.⁶³

Yine de temel hakları esas alan özgürleştirici bir kalkınmanın özgür bir dünyayı mümkün kılacak bir yol olup olmadığı sorusu sorulmalıdır. Özgürlüğü, tikellik arzusu olarak özerkliğin yordamı olarak belirlemiştik. Kendi olma gayretiyle tanımlanabilecek tikel, bunu potansiyelini gerçekleştirme ve buna mani sınırlamaları ortadan kaldırmaya dönük kapasite ve kabiliyeti sayesinde yapar; özgürlüğü de esasen bu kapasite ve kabiliyet olarak tarif etmiştik. Yine tikellik hep bir özgeye/başkaya göre gerçekleşiyordu. Yani özerklik, dolayısıyla da özgürlük sınır durumlarıdır, varıldıkça ötelenen ufuklardır. Böylece özgür bir toplumun, yani topluluğu

---

⁶¹ Amartya Sen (2004) *Özgürlükle Kalkınma*, Çeviren Yavuz Alogan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 13, 14, 17 ve 18.

⁶² Sen, a.g.e, s. 26, 30 ve 56.

⁶³ Sen, şirket kapitalizminin yarattığı bolluk ve gerektirdiği eylem özgürlüğünün yol açtığı özgürlük yoksunluklarının reçetesinin ancak kalkınma gibi insan ve dünyasını bütünüyle kuşatan bir süreç olduğunu iddia ederken, özgürlüğün ancak özgür bir dünyada olduğunu da iddia etmektedir. Ayrıca özgürlük yoksunluklarını temel hak yoksunlukları olarak tespit etmektedir. Bu durum, haklar, özel olarak da temel haklar ile özgürlük arasında bir gerektirme ilişkisi olduğu sonucuna varmamıza neden oluyor.

oluşturanların ve topyekûn toplumun olabildiğince kendileri oldukları, bunu mümkün kılacak kapasite ve kabiliyetlerini diledikleri ölçüde kullanabildikleri bir toplumun tözsel olarak tarifi mümkün değildir, onun ancak varıldığında toplumu bambaşka bir ufka doğru öteleyen bir muhayyilesi mümkündür. Bu durumda böyle bir toplumu tarif etmek yerine, ona doğru yol almayı mümkün kılan ilkelerin ortaya koyulması paradoksal bir biçimde özgür bir toplumun yegâne mümkün kılıcısı olmaktadır.

Sonuç olarak, özgür bir toplum ancak radikal bir özgürlük talebinin, tüm tikelleri dikkate almak üzere, özgürlük arzusunun, yani kişinin (kurumun) kendi olma gayretini sağlayan kapasite ve kabiliyete sahip olma arzusunun düsturu kılınmasıyla mümkündür ve ancak bir oluş olarak kavranabilir. O halde, tüm diğer özerklik ve özgürlükler gibi, akademik özerklik ve özgürlük de bir oluş olarak özgür toplum idealine bağlı kalmak, sürekli özgürlük talebini bu doğrultudaki tüm eylemlere temel kılmakla mümkündür. Doğal olarak tikellerin kendileri olma gayretini, bu doğrultudaki kapasite ve kabiliyetlerini belirleyen, sınırlayan etkenler bağlamdan bağlama değişecektir. Bir akademik özgürlük ve özerklik anlayışının sahihliğini, çoğunlukla dâhil olunan menfaat şebekesi tarafından tayin edilen bağlam (dünya) kavrayışı belirler; söz konusu kavrayışın özgürlük talebini esas alan özgürlük arzusuna sadakati sahihliğin nihai ölçütü olur. Daha somut bir ifadeyle, örneğin kişi ulusal çıkarı mevcut dünyanın (bağlamın) asli belirleyeni olarak kabul ederse, ulusal çıkara hanel getirdiğini düşündüğü her şeyi, ulusun ferdinin kendi olma gayretinin dışında konumlandırır, ulusal çıkar kişinin kendi olmasını sağlayan kapasite ve kabiliyetlerinin (özgürlüğünün) doğal sınırı oluverir. Peki, ulusal çıkar özgür bir toplum hedefiyle örtüşür mü, herkesin kendi olma gayretini mümkün kılabilir mi? Kuşkusuz hayır. O halde, ulusal çıkarı esas alan bir akademik özerklik ve özgürlük anlayışı sahih olamaz. Sahih bir akademik özgürlük ve özerklik anlayışının önerilmesi, mevcut anlayışların, anlamlandırmaların elde ettiğimiz kavramsal

çerçevenin süzgecinden geçirilmesini de gerektirmektedir. Bunun için öncelikle akıl yürütmelerimizin kısa bir bilançosunun sunulmasında yarar var.

Günümüzde akademik özerklik ve özgürlük savunularının çoğu, bilimin ve genel olarak üniversiter faaliyetin kerameti kendinden menkul bir evrensellik, yansızlık, dolayısıyla saygınlık ve meşruiyetle karakterize edildiğini kabul etmektedir. Hâlbuki gerek eğitimin ve yükseköğretimin gerekse bilimin yaygın icra biçimleri özerkliği ve özgürlüğü biçimsel kabullere dönüştürür. Yükseköğretim hemen her zaman baskın çıkar şebekelerinin menfaatlerine göre biçimlenen toplumsal yeniden üretimin temel unsurlarından olmakla, bilim ise büyük oranda tekniğe dönüşmüş olmakla, gerekli olduğu ileri sürülen özerkliği ve özgürlüğü yapısal olarak dışlarlar, bunları saygınlıklarını ve meşruiyetlerini sürekli kılmak üzere araçlaştırırılar, biçimselleştirirler. Söz konusu araçlaştırma özerklik ve özgürlüğe üzerinde uzlaşmaya varılmış kavramlar muamelesi yapıyor olmasından ve ayrıcalık kılınan özgürlüğün, özerkliğin hizmetine koşulmasından (ki özerklik çoğu kez özgürlüğe hanel getirici uygulamalara dayanak olur) görünür hale gelir. Oysa tikellik arzusu olarak özerklik, özgürlüğün yordamı olarak benimsendiğinde (amaçlamadığında) mağduriyet yaratır. Bu nedenle sahih özerklik ve özgürlük, özgürlüğü amaçlayan özerkliğin talep edilmesiyle mümkündür. Ayrıca kişiyi kendi kılmak üzere potansiyelinin gerçekleştirilmesi ile bunun önündeki engellerin kaldırılması için kapasite ve kabiliyetlerinin kullanılması, yapısal bir tikellerarasılık kısıtına sahiptir. Bu kısıt, özerk ve özgür tikeller için hak rejimlerini mevzubahis eder.

Tikeller arası ilişkiler hep hak rejimleri içinde hayat bulur. Dolayısıyla hak, kişinin kendi olma gayretinin (özerklik) ve onun yordamının (özgürlük) temelinde durur. Özgürlük ve özerklik talepleri hak talepleridir bu nedenle. Diğer yandan kişinin kendi olmasını sağlayan hakları var

eden hak rejimleri, tüm tikelleri kapsayan dünyanın (bağlamın) kurgulanışına bağlıdır. Hak rejimleri, dolayısıyla varoluşlarımıza temel teşkil eden haklar, nasıl bir dünya arzuladığımıza göre belirlenir. Sahih özerklik ve özgürlük ise özerklik yordamı olarak özgürlüğün sürekli olarak talep edildiği bir dünyada mümkündür. Yani, özerk ve özgür akademi ve bilim, özgürlüğün metodik olarak talep edildiği bir dünya hedefiyle sürekli olarak kendilerine doğru kaçılan oluşlardır ancak. Günümüzde kendi olma yolundaki insanın (kurumların) kapasite ve kabiliyetlerine en büyük engel kapitalizm ve onun en olgun biçimi olan şirket kapitalizmidir. Şirket kapitalizmini aşmaya dönük bir bakış açısı benimsenmedikçe hiçbir hak mücadelesi, hiçbir tikelin kendi olma gayreti, dolayısıyla özerklik ve özgürlüğe dönük hiçbir çaba sahici olamaz. Acaba devasa bir literatüre konu olan akademik özerklik ve özgürlük anlayışları, ne kadar sahici?

II. Akademik Özerklik ve Özgürlük: Kavramlar, Tanımlar, Standartlar ve Modeller

Gerek akademisyenlerin genel olarak toplumun en okuryazar kesimi olmaları gerek bilimsel ve akademik faaliyetin özerklik ve özgürlüğe mani yapısal özellikleri, gerekse toplumsal yeniden üretimdeki kilit konumları nedeniyle üniversitelerin sık sık maruz kaldığı saldırılar çok geniş bir akademik özerklik ve özgürlük literatürüne yol açmıştır.⁶⁴ Ancak bu literatürün ne bilimsel ve akademik faaliyetin yapısal sorunlarını çözmek ne de genel olarak yükseköğretimin sürekli krizini aşmaya dönük bir motifi vardır. Daha çok aslında üzerinde uzlaşıya varılmış özerklik ve özgürlük kriterlerinin yeniden belirlenmesi, belirli örneklerin söz konusu kriterlere göre incelenmesi, pek de menzil alamayan bir tanımlama faaliyeti, ampirik tespitler ve yükseköğretim modellerinin tarihsel tasnifi yapılmaktadır. Akademik özgürlük ve özerkliğe ilişkin en özgün çalışmalar, toplumsal yeniden üretimle değişen yükseköğretim modellerinin benimsediği özerklik ve özgürlük anlayışlarının ortaya koyulduğu çalışmalardır. Bu bölümde söz konusu literatürü, oluşturduğumuz kavramsal çerçeveyi referans alarak değerlendirip sahipsiz akademik özgürlük ve özerkliğin nitelikleri için ipuçları elde etmeye çalışacağız.

II. I. Akademik Özgürlük ve Özerklik: Bir Tanıma Doğru

En geniş ifadesiyle akademik faaliyet için söz konusu edilecek özerklik ve özgürlük genel olarak şu farklı sıfatları alır: kurumsal, mali, bilimsel, akademik, üniversite. Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nin 2006 yılında aldığı tavsiye kararında yer alan "Üniversiteler, akademik

---

⁶⁴ Akademik özgürlüğe ilişkin İngilizce kaynakları derleyen Terence Karran'ın hazırladığı bibliyografya literatürün genişliğini ortaya koyar niteliktedir: Terence Karran (2009) "Academic freedom: a research bibliography", *Working Paper*,

https://www.researchgate.net/publication/279465443_Academic_freedom_a_research_bibliography/download,

[Erişim Tarihi, Nisan 2018].

görevlerini başarı ile yerine getirebilmek için siyasi ve dini otoritelerden ve ekonomik güçlerden bağımsız olmalıdırlar” ifadesine dikkate çeken Aybar Ertepinar kurum özerkliği ve akademik özgürlüğün üniversitenin tarihsel gelişmesi içinde kazandığı ve hiçbir zaman vazgeçilmemesi gereken en temel özellikleri olduğunu ileri sürer ve XXI. yüzyıl üniversitesinin temel gerilimini de bu vazgeçilmez özelliklere dayandırır: Çağımız üniversitesi hem hesap verebilen, şeffaf olan kalite denetimine tabi tutulması, toplumun değişen ihtiyaçlarına çözüm bulması beklenen hem de kurumsal olarak özerk ve akademik özgürlüğün yaşanabildiği bir kurum olmak zorundadır. Bu asli gerilimin yerinde bir çözümü olmadan XXI. yüzyılın üniversite modeline ulaşmak olanaklı değildir Ertepinar’a göre.⁶⁵ Özerklik kavramını akademik özgürlük kavramına dâhil eden Hasibe Çetin ise akademik özgürlüğü, bir yandan üniversite öğretim üyelerinin üstleri ve kurum dışı otoritelerce işten atılma korkusu olmaksızın gerçeği yazabilme ve söyleyebilme özgürlüğü olarak, diğer yandan dışarıdan herhangi bir baskı olmaksızın, bir yükseköğretim kurumunun kendi politika ve uygulamalarını belirleyebilme özgürlüğü olarak tarif etmektedir.⁶⁶

Veysel Dinler, iki temel özgürlük alanı olarak belirlediği akademik özerklik ve özgürlüğü, bilimsel özgürlük içine yerleştirir. En gerçekçi sonuçların elde edilmesi, bilimin gelişmesi, ilerlemesi ve uygarlığın daha ileri bir aşamaya varması bakımından kaçınılmaz olduğunu ileri sürdüğü akademik özgürlük için, bilimsel çalışma yapanların bağımsız olmaları, kendi iç dünyalarında ve kullandıkları yöntemler ve ulaştıkları sonuçlar itibarıyla hiçbir otoritenin baskısı altında olmamaları gerekir. Buna göre araştırma yapılması ve bunların sonuçlarının yayınlanması,

---

⁶⁵ Aybar Ertepinar (2011) “21. Yüzyılda Yükseköğretim ve Türk Yükseköğretimi”, *İnşaat Mühendisliği Eğitimi 2. Sempozyumu-Bildiriler Kitabı*, Ankara: İnşaat Mühendisleri Odası, s. 15-21, s. 19-20.

⁶⁶ Hasibe Çetin (1999) “Akademik Özgürlük”, *Eğitim ve Bilim*, 23(112): 52-56, s. 52.

üniversitede verilen derslerin içeriğine ve yöntemine karar verilmesi, araştırma ve düşüncelerden ötürü sansüre ve baskıya maruz kalınmaması akademik özgürlüğün temel belirleyicileridir.⁶⁷

Kavram çiftini akademik özgürlük ve üniversite özerkliği olarak alan Dicle Özcan ve Halil Çakır, bu alandaki çalışmaların başlıca ortak özelliklerinden birinin, sosyo-politik ve sosyo-ekonomik pozisyon farkları nedeniyle kavramlar üzerinde bir uzlaşmaya varılamamış olması olduğunu iddia ediyorlar. Buna göre üniversitelerin idare şekli (merkeziyetçi ya da adem-i merkeziyetçi) özerkliğin en önemli göstergesi olup akademik/bilimsel özerklik, akademik unvanların kazanılması, eğitim-öğretim programlarının düzenlenmesi, bilimsel araştırmaların yürütülmesi ve yaygınlaştırılması konusunda serbestlik olarak, son olarak mali özerklik üniversitelerin sadece siyasal iktidardan değil aynı zamanda sermaye gruplarından bağımsız olması olarak tanımlanmaktadır.⁶⁸ Funda Karapehlivan Şenel 1970'lerden sonra neoliberalizmin yükseköğretim alanına nüfuz etmesiyle üniversitelerin siyasal iktidarlara ve sermayeye gittikçe bağımlı hale geldiğini, bu durumun üniversite özerkliğini aşındırdığını, böylelikle üniversitenin özgür ve eleştirel düşüncenin geliştiği, söylenemeyenin söylendiği kurum olma vasfını yitirdiğini iddia ederken, üniversite özerkliğini, akademik/ özgürlüğün dayanağı olarak görmektedir.⁶⁹

Durmuş Günay, özerklik ve özgürlük kavramlarını birbirleri yerine kullanırken, üniversite, bilim ve akademiye ayırt etme çabasına girişir. Buna göre, akademi, eğitim faaliyetini, araştırma faaliyetini, bilimsel faaliyeti ve üniversiteyi kapsar. Bu nedenle akademik özgürlük, bilimsel

---

⁶⁷ Veysel Dinler (2013) "Akademik Özgürlüğün Sınırı Üzerine Sorular", *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, Sayı 35, s. 239-261, s. 239 ve 240.

⁶⁸ Özcan ve Çakır, a.g.e., s. 32.

⁶⁹ Funda Karapehlivan Şenel (2016) "Üniversitenin Toplumsal Konumlanışı ve Bilimsel Bilgi Üretimi: Türkiye'de "Kamu Üniversitesi"nin Dönüşümü", *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 14(55): 61-76, s. 65.

özgürlükten daha geniş bir kavram olup, araştırma ve eğitim alanlarında bilimcinin ve yükseköğretim kurumunun özgürlüğünü kapsar, bilimcilerin ve kurumların araştırmalarında, düşüncelerini açıklamada herhangi bir engelle karşılaşmamalarıdır. Üniversite özerkliği ise, üniversitenin akademik, idari ve mali alanlarda kendi tercih hakkına sahip olması olarak tespit edilmektedir. Üniversite, müfredatını ve araştırma programını belirleyebildiği ölçüde akademik olarak özerktir. Günay, bunlara ek olarak bilim insanının özerkliğini de söz konusu eder: Çalışmak istediği alan ya da alanları kendi özgür iradesi ile seçebilme serbestliği; topluma, devlete ve yöneticilere aykırı düşmenin zararını görmeden konuşabilmesi.⁷⁰

Hakan Poyraz dikkate değer bir bakış açısı farkıyla, üniversiteyi değerli kılanın üniversite ideali olduğunu iddia eder. Üniversite idealini oluşturan değerlerin başında ise akademik özgürlük gelmektedir. Üniversite idealini oluşturan diğer değerler özerklik ve özgünlüktür. Poyraz'a göre, akademik faaliyeti seçme serbestliği olup kurumda cisimleşen özerklik ile akademik faaliyetin sonuçlarını dile getirmenin sınırlarını belirleme serbestliği olup akademisyende cisimleşen özgürlük bir araya geldiğinde ortaya çıkan ürün özgün olur.⁷¹

Çalışmasına kavramsal bir tartışmayla başlayan Hüseyin Korkut'a göre özerklik, insanın kendi düşünce ve iradesine göre karar verebilme gücüdür, kendi kendini yönetme yetkisi ve hakkıdır. Üniversite özerkliğiyle genel olarak mali, yönetsel, bilimsel, teknik, fikirsel ve akademik

---

⁷⁰ Durmuş Günay (2004) "Üniversitenin Neliği, Akademik Özgürlük ve Üniversite Özerkliği", First International Congress on University Education, Perspectives on University Education in the 21st Century, May 27-29, Fatih Üniversitesi, İstanbul,

http://www.academia.edu/411214/%C3%9Cniversitenin_Neli%C4%9Fi_Akademik_%C3%96zg%C3%BCr%C3%BCk_Ve_%C3%9Cniversite_%C3%96zerkli%C4%9Fi, [Erişim Tarihi, Nisan 2018], s. 7 ve 8.

⁷¹ Hakan Poyraz (2006) "Üniversitenin Görevi ve Ahlak Bilinci Üzerine Düşünceler", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 1(1): 61-66, s. 64 ve 65.

özerkliğin kast edildiğini, ancak bunların mali ve bilimsel özerklik başlıkları altında toplanabileceğini iddia eder. Korkut'un mali ve bilimsel özerkliğe ilişkin tespitleri son derece gerçekçidir. Buna göre dünyada mali bakımdan özerk yükseköğretim kurumu yoktur, çünkü mali destekçiler (halk, vakıflar ya da devlet) sağladıkları kaynağın nasıl harcadığının hesabının verilmesini ister. Diğer yandan üniversiteler devlete uzman ve memur yetiştirir, devlet de gelecekteki çalışanlarının formasyonunu izler ve gözetler. Otoriter olmayan rejimler için bile böyledir bu: “Merkeziyetçi olmayan yönetim sisteminde devlet, üniversiteleri hiyerarşi zinciri içine almasa dahi, onların tam bir özerklikten yararlanmaları söz konusu olmaz. Üniversiteler kendi işlerini yönetmekte serbest iseler de, kendilerine yaşama olanağı sağlayan devlete ve onun organlarına az çok bağımlıdırlar.”⁷² En önemlisi, Korkut'un özerkliğin amaç değil araç olarak görülmesi gerektiği düşüncesidir. Amaç, bilimin gelişmesi için gerekli serbest ortamın yaratılmasıdır, ancak üniversite bir devlet kurumudur ve devlet yönetimi, özerkliğin kötüye kullanılmasını önleyerek üniversiteyi koruma hak ve görevine sahiptir.⁷³ Korkut nihayet akademik özgürlüğü özerkliğin temeli olarak tespit eder, ancak akademik özgürlüğü üniversitelerin temel işlevlerini (eğitim-öğretim, araştırma, yayın) herhangi bir baskı ve etkiye maruz kalmadan yerine getirmeleri olarak tarif eder.⁷⁴

İbrahim Ortaş ise özerkliğin bilhassa Batı'da kurulan bütün üniversitelerde, kilise ve devletin kendi varlıklarını meşrulaştırma taleplerinden arınmak için ilk koşul olarak ortaya koyulduğunu

---

⁷² Hüseyin Korkut (1993) “Üniversite Özerkliği”, *Eğitim ve Bilim*, 17(88): 3-13, s. 3, 4 ve 5.

⁷³ Korkut, a.g.m., s. 6. Bu iddia düşündürücüdür; nitekim kendini koruma refleksini gösteremeyen bir kurum olarak kabul ediyor üniversiteyi ya da üniversite devlet zoruyla bir arada duran, unsurlarını bir arada tutacak bir öze sahip olmayan bir kurumdur. Bu bakımdan üniversite özerkliği sorunu gerçekten de bir kendi olma sorunudur. Bir başka deyişle kendi olmayı başaramayan (geleneği olmayan) kurumların özerk olması beklenmemelidir.

⁷⁴ Korkut, a.g.m., s. 10.

tespit ediyor. Bununla birlikte, bilimin özgür olarak yapılması ve resmi otoritenin etkisinden kurtulması için verilen üniversiteleşme mücadelesi bilim lehine kazanılmış gibi görünse de resmi otorite bilimi denetlemeyi sürdürmüştür Ortaş'a göre.⁷⁵ Üniversite özerkliğinin sınırı sorununa ilişkin ise, asıl olanın sınır değil derinlik olduğu iddiasındadır Ortaş. Buna göre, üniversite özerkliği, öncelikli olarak üniversiter faaliyetin doğru tanımıyla anlaşılır hale gelir. Üniversite, topluma, öğrenciye karşı sorumlulukları çerçevesinde faaliyetlerini belirleyen ölçütleri kendisi koymalıdır; derinlik içeren özerklik ancak böyle olanaklıdır.⁷⁶

İlhan Tekeli, kurumsal özerkliği yöneticilere işlerini görmeleri için gerekli yetkinin verilmesi olarak tespit edip, bu yetkinin kötüye kullanılmasının, akademisyenler üzerinde bir baskı aracına dönüşmesinin önlenmesi için aynı zamanda akademik özgürlüğün de talep edilmesi gerektiğini öne sürmektedir.⁷⁷ Böylelikle akademik özerklik ve özgürlük arasındaki fiili gerilime de dikkat çekmiş olur.

Akademik özgürlük sorununu, kökeninde kavrama gayretinde olduğu gözlenen John S. Brubacher, akademik faaliyetin özü olarak kabul edilen hakikat arayışının dayanağının özgürlüğün sınırına ilişkin ölçütü teşkil ettiğini iddia eder. Buna göre hakikatin öncesiz ve sonrasız Tanrı'da bulunduğunu iddia edenler özgürlüğü sınırlama eğilimindedirler, hakikatin dayanağının işlevi olduğunu iddia edenler ise özgürlüğü sınırlamama eğilimindedirler. Bu temel tespitin yanı sıra akademik özgürlüğün iç ilişkiler tarafından da kısıtlandığına dikkat çeker

---

⁷⁵ İbrahim Ortaş (2004) "Üniversite Özerkliği Nedir?", *netyorum*, Sayı 156, <http://www.netyorum.com/sayi/156/20040506-06.htm> [Erişim Tarihi, Nisan 2018].

⁷⁶ İbrahim Ortaş (2008) "Özerk ve Demokratik Üniversitenin Sınırları Nedir?", *Toplum ve Demokrasi*, 2 (3): 237–240, s. 239 ve 240.

⁷⁷ İlhan Tekeli (2012) "Yükseköğretim'de Yeniden Düzenleme Arayışlarının Nasıl Temellendirilebileceği Üzerine", *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Cilt 2, Özel Sayı, s. 6-10, s. 10.

Brubacher: Zıt öğretileri savunan akademisyenlerin birbirlerini baskılama çabaları ve akademisyene tanınan serbestliğin uzmanlık alanı ile sınırlı olması; oysa uzmanlık alanının sınırı çoğu kez belirsizdir.⁷⁸

Son olarak Tokay Gedikoğlu, daha çok akademik özerlik ve özgürlüğün sınırına dikkat çekerek, tanımlara ilişkin genel kabulü tekrar etmektedir. İlk olarak akademik özgürlük için yükseköğretim kurumlarının özerk olması gerektiğini tespit eden Gedikoğlu, özerkliğe ilişkin önemli bir fikir ayrılığına işaret eder: Bazılarına göre üniversiteler tartışılmaz bir biçimde özerktir, bazılarına göre ise toplumun kurumlarına bağımlılıkları nedeniyle üniversitelerin özerk olması ihtimal dışıdır. Gedikoğlu, özerklik ve özgürlük taleplerini, yükseköğretim kurumlarının amaçlarına uygun hareket edebilmeleri için gerekli olan yaratıcılık ve üretkenliğin sağlanması, kendilerine özgü durumlarda hızla karar almalarının sağlanması ve toplum ve birey yararı ile ülke kalkınmasına destek olmasının sağlanması amaçlarına dayandırır. Bunun için üniversite öğretim elemanlarının her düzeyde yöneticilerini seçmeleri, üniversitelerin kendi kurulları tarafından idare edilmesi, bütçesini yönetebilmesi ve kaynaklarını temine yetkili olması gerekir.⁷⁹ Gedikoğlu'ya göre akademik özgürlük ise, akademisyenlerin mesleki ve bilimsel bakımdan kendilerini ulusal ve uluslararası düzeylerde meslektaşlarına, topluma ve öğrencilerine kabul ettirmeleri sonucu kazanılan bir haktır.⁸⁰

---

⁷⁸ John S. Brubacher (1991) "Akademik Özgürlük", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Çeviren A. Ferhan Oğuzkan, 13(1): 163-175, s. 164, 167, 168 ve 169.

⁷⁹ Tokay Gedikoğlu (2013) "Yükseköğretimde Akademik Özgürlük", *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(3): 179-183, s. 180 ve 181.

⁸⁰ Tokay Gedikoğlu (1990) "Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük", *Eğitim ve Bilim*, 14(75): 26-34, s. 26, 27, 28 ve 31.

(...) akademik özgürlük, mesleki bakımdan kendisini kanıtlamış öğretim üyelerinin yetkili ve ehliyetli oldukları bilim alanları içerisinde, samimi bir biçimde ve her türlü kötü niyetten uzak olarak, gerçeği arama ve bulma, sonuçlarını yayınlama ve bunları öğrencilerine öğretme konularındaki özgürlükleridir. Ayrıca, bu yaklaşımdan akademik özgürlüğün koşulsuz ve sınırsız olmadığı ve akademik anarşi anlamına gelmediği sonucu da çıkmaktadır.

Gedikoğlu'nun özerklik ve özgürlüğe ilişkin tespit ve iddialarının belirgin yanı keyfilikleri: samimi ve kötü niyetten uzak bir biçimde yapılan, koşulsuz ve sınırsız olmayan, akademik anarşi anlamına gelmeyen çalışmalar; meslektaş, toplum ve öğrencilere kendilerini kabul ettirmek zorunda olan akademisyenlerin tabi olduğu belirsiz ölçütler. Ancak hemen bir adım sonra özellikle akademik özgürlük konusundaki bütün bu belirsizlik Gedikoğlu tarafından ortadan kaldırılır: “Akademik özgürlüğün eğitim-öğretimle ilgili olan tarafının yasa ve yönetmeliklerde açık-seçik ifade edilmesi gerekir. Akademik özgürlük, hiçbir öğretim üyesine fikir suçu işleme ve belirli bir görüş veya ideolojinin propagandasını yapma özgürlüğünü vermez.”⁸¹ Yasa ve yönetmeliklerin ideolojik dayanaklarını, yine yasa ve yönetmeliklerin hakikati görmeyi yasaklama ihtimallerini tümüyle göz ardı eden bir bakış açısı. Esasen Gedikoğlu, özgür bir toplum/dünya ereğini esas almayan tüm öteki özerklik ve özgürlük anlayışlarını apaçık örnekleme üstünlüğüne sahiptir ve bu tür anlayışların, tüm yansızlık, evrensellik iddialarına rağmen yaslandıkları iktidar şebekelerinin belirledikleri sınırlara tabi olduklarını açıkça dile getirir: “(...) üniversite özerkliği, yönetici ve öğretim üyelerinin idari ve mali konularda; akademik özgürlük ise, eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerindeki sınırlı ve tanımlı özgürlükleri olarak görülmelidirler.”⁸² Gedikoğlu'nun argümanlarının ayyuka çıkardığı olgu, akademik özerklik ve özgürlüğe ilişkin geniş literatürün şaşırtıcı olmayan bir biçimde günümüz

---

⁸¹ Gedikoğlu, a.g.m., s. 32.

⁸² Gedikoğlu, a.g.m., s. 33.

baskın iktidar şebekelerinin tayin ettiği sınırlar dâhilinde biçimlenen genel kabulleri tekrar ettiğidir. Söz konusu genel kabullerin ise bu alandaki temel bildirge ve belgelerde somutlaşan bir dizi standardın tekrarından ibaret olduğu görülmektedir.⁸³

Günümüz akademik özgürlük standardını teşkil için temel belgelerin başında Amerikan Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği'nin (The American Association of University Professors – AAUP) 1915 tarihli *Akademik Özgürlük ve Akademik Güvence İlkeleri Bildirgesi* gelir. Bu belgede akademik özgürlüğün temelde öğrenme ve öğretme özgürlüğü olduğu tespit edildikten sonra, belgenin öğretme özgürlüğünü konu edindiği belirtilmektedir. Akademisyeni ilgilendiren akademik özgürlüğe konu alanlar ise araştırma, öğretim ve kurum dışı beyan ve faaliyetler olmak üzere sıralanmaktadır belgede.⁸⁴ Belge bir akademik özgürlük bahsinin ele alması gereken üç asgari hususu ifade etmesi bakımından da özgündür: akademik kurumların ya da üniversitelerin işlevi, akademik mesleğin doğası ve akademik işlerde yasal yetkiye sahip organların gücünün kapsam ve temeli. Belge, akademik özgürlüğün gerek üniversite içi gerekse üniversite dışı için sınırları olduğunu, ancak bu sınırların akademik topluluğun kendisi tarafından belirlenmesinin akademik özgürlüğün gereği olduğunu ifade etmektedir. Bu sınırların dışına çıkıldığı münferit

---

⁸³ Söz konusu standartlar kuşkusuz biçimsel olarak da olsa akademik özgürlük ve özerkliğin asgari gereklerini tespit eder; özgür bir toplumda mümkün olan ve tıpkı toplum gibi özünde sürekli olarak kendisine doğru yol alınmak zorunda olunan özgür akademinin de biçimsel asgari koşulları olarak görülebilirler. Ancak tartışma bununla sınırlı kaldığı ölçüde üniversiter krizin özüne temas edilmemiş olmaktadır ki devasa akademik özgürlük ve özerklik literatürünün sorunu da budur genel olarak.

⁸⁴ Akademik özgürlüğün ifade özgürlüğünden neden farklı olduğunu ele aldığı çalışmasında Kerem Altıparmak, akademisyenlik faaliyetini angaje eden bir hak olarak belirlediği akademik özgürlüğün uzmanlığın işler olduğu her durum için mevzubahis edilebileceğine, bu nedenle kurum içi faaliyetlerle sınırlı olmayacağına dikkat çeker; Kerem Altıparmak (2016) “Akademik Özgürlük ve Türkiye”, *Mülkiye Dergisi*, 40(3): 189-196, s. 190-191.

durumlarda uygulanacak disiplin işlemleri, akademik meslek mensuplarından oluşan organlar tarafından gerçekleştirilmelidir.⁸⁵

Dünya Üniversiteler Servisi'nin 1988'de Lima'da toplanan Altmış Sekizinci Genel Kurulu'nda kamuoyuna açıklanan *Lima Bildirgesi*, akademik özerklik ve özgürlükle ilgili standart tesis edici bir diğer belgedir. *Lima Bildirgesi*, üniversite ve akademik kuruluşların, insanların ekonomik, sosyal, kültürel, temel ve politik haklarının yaşama geçirilmesini takip etmekle yükümlü oldukları ve eğitimin tüm insanların eşitlikçi ve özgürlükçü bir toplumun kurulmasına etkin bir biçimde katılmalarını sağladığı kabulüyle hareket eder. Bildirge, üniversitelerin ve diğer yükseköğretim kurumlarının üstlendikleri eğitim, araştırma, yönetim ve hizmet işlevlerinin vazgeçilmez bir koşulu olarak kabul ettiği akademik özgürlüğü, “akademik bir çevre üyelerinin tek tek ya da toplu halde bilgiyi araştırma, inceleme, tartışma, belgeleme, üretme, yaratma, öğretme, anlatma ve yazma yoluyla edinmelerinde, geliştirmelerinde ve iletmelerindeki özgürlükler” olarak tarif eder. Akademik çevrenin tüm üyelerinin aktif katılımını içeren demokratik öz-yönetim koşuluyla sağlanan özerklik ise, “yükseköğretim kurumlarının işleyişlerine, mali işlerine ve yönetimlerine ilişkin kararlar almada ve eğitim, araştırma, dışa yönelik çalışmalar ve diğer ilgili faaliyetlerde kendi politikalarını oluşturmada devlet ve toplumun tüm diğer güçleri karşısındaki bağımsızlıkları” olarak tarif edilir.⁸⁶

Akademik özerklik ve özgürlük alanında standart tesis eden bir başka belge Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Genel Konferansı'nın 29. Oturumu'nda alınan

---

⁸⁵ The AAUP (1915) “Declaration of Principles on Academic Freedom and Academic Tenure”, http://www.aaup-ui.org/Documents/Principles/Gen_Dec_Princ.pdf, [Erişim Tarihi, Nisan 2018].

⁸⁶ Dünya Üniversiteler Servisi (2003 [1988]) “Lima Bildirgesi –Akademik Özerklik ve Yükseköğretim Kurumlarının Özerkliği”, *Eğitim, Bilim, Toplum*, 1(4): 88-92.

“Yüksek Öğretim Akademik Personelinin Durumuna İlişkin Tavsiye” kararıdır. Karar, eğitim hakkının temelleri olan öğrenim ve araştırmanın ancak tam bir akademik özgürlük ortamında mümkün olabileceğini, kurumsal özerkliğin ise bilimsel faaliyetin nesnelliğinin teminatı olduğunu saptar. Özerklik burada da akademik özgürlüklerin elde edilmesinin ön koşulu olarak görülür. Kararda özerklik, kamuya hesap verme, insan hakları ve akademik özgürlük gözetilerek yükseköğretim kurumlarının kendi akademik çalışma, standart, yönetim ve ilgili aktivitelerine yönelik etkin karar vermeleri olarak tarif edilmektedir. Karara göre,

(Y)ükseköğretim akademik personeli akademik özgürlüğünü sürdürme hakkına sahiptir. Bu hak; bir öğretimin buyruğu ile sınırlanmadan öğretme ve tartışma özgürlüğü, özgürce araştırma yapma ve bu araştırmanın sonuçlarını yayma ve basma özgürlüğünü, içinde çalıştıkları kurum ve sistemi eleştirme özgürlüğünü, kurumsal bir sansürden bağımsız olma hakkını, temsili ve mesleki akademik organlara katılma özgürlüğünü içerir. Tüm yükseköğretim akademik personeli görevini hiçbir şekilde ayrımcılığa uğramadan ve devletten veya başka bir kaynaktan gelecek baskının korkusu olmaksızın yerine getirme hakkına sahip olmalıdır.⁸⁷

UNESCO’nun tavsiye kararı da araştırma ve öğretim özgürlüğünün ancak mesleki sorumluluklar ve ilkeler, bilimsel soruşturma ve araştırma etiği, ulusal ve uluslararası düzeyde kabul edilen entelektüel şartlarla sınırlanabileceğini kabul eder.

Avrupa Yükseköğretim Alanı’na giden yolun başında, 1988 yılında yayınlanan *Magna Charta Universitatum*, Avrupa’nın ilk üniversitesi kabul edilen Bologna Üniversitesi’nin 900. kuruluş

---

⁸⁷ UNESCO (1997) “Recommendation Concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel”, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13144&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, [Erişim Tarihi, Nisan 2018]. Metin Türkçe’ye AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim elemanları Kerem Altıparmak, Koray Karasu, Ersin Embel, Hasan Sayim Vural ve Sarp Balcı tarafından çevrilmiştir: <http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/altipar/Yayinlar/Yuksekk%20Ogretim%20Tavsiye.pdf>, [Erişim Tarihi, Nisan 2018].

yıldönümünde 80 Avrupa Üniversitesi'nin rektörü tarafından imzalanan standart tesis edici bir diğer belgedir. Belge, geleceği belirleyecek olanın üniversitelerce sağlanan kültürel, bilimsel, teknik gelişmenin olduğunu, üniversitelerin genç kuşaklara bilgiyi yayma işlevine sahip özerk kurumlar olduğunu, üniversite yaşamının temel ilkesinin öğretim, araştırma ve olgunlaştırma öğelerinde özgürlük olduğunu kabul eder. Bu kabullerle, araştırma çalışmalarında ve öğretimde özgürlüğün korunmasını sağlayacak imkânların üniversiteler topluluğunun tüm üyeleri için erişilebilir olması gerektiği ve her bir üniversitenin, içinde bulunduğu özel şartlara uygun tarzda, öğrencilerinin özgürlüklerini koruyup kültürel ve eğitim hedeflerine ulaşabilmeleri için gerekli şartları garanti altına alması gerektiği karara bağlanmıştır.⁸⁸

Magna Charta Universtatum'a dayandığı açıkça ifade edilen Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin 23. Oturumu'nda kabul edilen tavsiye kararı, doğrudan akademik özgürlük ve üniversite özerkliğini konu edinen, standart tesis edici bir diğer belgedir. Bu belge de üniversiteyi Avrupa hümanist geleneğinin ve medeniyetlerin gelişmesinde hayati role sahip bir kurum olarak görmektedir. Tavsiye kararı bu çerçevede akademik özgürlüğü, araştırma ve öğretimde ifade ve eylem özgürlüğü, hiçbir kısıtla karşı karşıya kalınmaksızın bilginin ve hakikatin yayılması, araştırma yapılması özgürlüğü olarak, kurumsal özerkliği ise üniversitenin geleneksel ancak hayati kültürel ve toplumsal misyonunun, entelektüel olarak yararlı politika, iyi yönetim ve etkin yönetim gözetilerek bağımsız bir biçimde ifa edilmesi olarak tespit etmektedir. Belge, hesap verebilirlik, şeffaflık ve kalite güvencesini, üniversitelere akademik özgürlük ve kurumsal

---

⁸⁸ The Observatory –Magna Charta Universitatum (2008 [1988]) “Magna Charta Universitatum”, <http://www.magna-charta.org/resources/files/Turkish.pdf>, [Erişim Tarihi, Nisan 2018].

özerklik tanınmasının koşulu olarak görür ve bu hakların kanunen onaylanmasını ve garanti altına alınması gerektiğini karara bağlar.⁸⁹

Türkiye’de Anayasa’nın yükseköğretim kurumları hakkındaki 130. maddesinde üniversiteler “milletin ve ülkenin ihtiyaçlarına uygun insan gücü yetiştirmek amacıyla” eğitim-öğretim, bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapan, ülkeye ve insanlığa hizmet eden, kamu tüzel kişiliğine ve bilimsel özerkliğe sahip yükseköğretim kurumları olarak tarif edilip, akademik özgürlük, terim yasa metninde geçirilmeksizin, bir hak olarak değil bir yetki olarak kabul edilmektedir: “Üniversiteler ile öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe her türlü bilimsel araştırma ve yayında bulunabilirler. Ancak, bu yetki, Devletin varlığı ve bağımsızlığı ve millet ve ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği aleyhinde faaliyette bulunma serbestliği vermez.”⁹⁰ İstisnai bir biçimde bir hak değil de yetki olarak tanınan akademik özgürlüğün sınırı, toplum sözleşmesinin dayandığı dünyanın devletle sınırlanmasına dayanmaktadır.

1980 Askeri Darbesi’nden sonra ülkenin yükseköğretim sistemini biçimlendirme ve yönetme yetkisi ile kurulan Yükseköğretim Kurulu (YÖK), tespit edilebildiği kadarıyla, kuruluşundan yaklaşık olarak 35 yıl sonra, akademik özgürlük ve özerkliğe ilişkin tutumunu *Yükseköğretim Kurumları Etik Davranış İlkeleri* belgesinde ifade etmiştir. Bu düzenleyici belgede akademik özgürlük ve özerklik, belgenin dayandığı altı temel değer ve ilke arasında sayılmaktadır (diğerleri: akademik dürüstlük, sorumluluk ve hesap verebilirlik, temel hakların korunması ve

---

⁸⁹ The Parliamentary Assembly of European Council (2014 [2006]) “Academic Freedom and University Autonomy”, Recommendation 1762, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17469&lang=en>, [Erişim Tarihi, Nisan 2018].

⁹⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi (2018 [1982]) *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf, [Erişim Tarihi, Aralık 2018].

güçlendirilmesi, başkalarına saygı, akademik liyakat) ve şöyle tarif edilmektedir: “Akademik özgürlük, akademik personelin bireysel olarak, kendi özgür tercihlerini yapabilmesi, bu açıdan hiçbir dayatma ve baskı ile karşılaşmaması anlamını taşır. Akademik özerklik, akademi ve akademisyenlerin kurumsal yapı olarak, bir üst otoriteye, dışarıdan gelen emir ve talimatlara bağlı olmaması, akademik ve bilimsel çalışma alanı ve metotlarını özgürce belirleyebilme durumunu ifade eder.”⁹¹

⁹¹ Yükseköğretim Kurulu (2014) *Yükseköğretim Kurumları Etik Davranış İlkeleri*, <http://gazi.edu.tr/posts/download?id=115354>, [Erişim Tarihi, Nisan 2018]. YÖK bu belgeyi, 2014 yılı sonunda tüm üniversitelere, kendi etik değerlerini hazırlarken referans belge olarak kabul etmeleri için göndermiştir. Devlet ve vakıf üniversitelerinin akademik özgürlük ve özerklik anlayışlarının ifade edildiği yegâne belgeler bu çerçevede ortaya çıkmıştır. Ayrıca takip ettikleri Anglo-Sakson liberal yükseköğretim anlayışı gereği benimsedikleri özgürlük ve özerklik anlayışlarını açıklayan az sayıda vakıf üniversitesi vardır. Bunlar arasında Sabancı Üniversitesi, 2002 yılında mütevelli heyetince kabul edilmiş kendi akademik özgürlük beyanına sahiptir. Üniversite bu belgeyle mensuplarının araştırma, düşünce ve ifade özgürlüğünü koruyacağı taahhüdünde bulunmuş, buna göre her üniversite mensubu, öğretim etkinliğini yürütmede, kampus içindeki ve dışındaki araştırma faaliyetinde ve bunların sonuçlarının yayınlanması, tartışılması ve yorumlanması hususlarında özgürdür; Sabancı Üniversitesi (2002) “Statement of Academic Freedom”, <https://www.sabanciuniv.edu/en/statement-academic-freedom>, [Erişim Tarihi, Nisan 2018]. Yine TED Üniversitesi’nin 2012 yılında üniversite senatosu tarafından kabul edilen Akademik Özgürlük Politikası’nda, mesleki, toplumsal ve uluslararası teamüllerle sınırlanan araştırma ve öğretim özgürlüğünün korunması taahhüdünde bulunmaktadır; TED Üniversitesi (2012) “Akademik Özgürlük Politikası”, https://www.tedu.edu.tr/sites/default/files/content_files/docs/teu-akademik-ozgurlukler-politikasi.pdf, [Erişim Tarihi, Nisan 2018]. Üniversite Rektörleri Küresel Kolokyum’u tarafından benimsenen *Akademik Özgürlük Beyanı*’nı 2005’te kabul eden Bilkent Üniversitesi’nin akademik özgürlük belgesi, çok yönlü bir akademik özgürlük tartışması içermektedir. Bu belge, üniversitelerin varlık nedenlerini ve işleyiş ilkelerini tespit eder en başta: İnsanlığın bilgi birikimini gelecek kuşaklara taşıyan, ekonomik gelişmenin motoru işlevi gören, önemli siyasal ve toplumsal sorunlara çare olan bir kurum olarak üniversite, sadece hakikati açığa çıkarma amacıyla hareket eder, farklı görüşleri hoş görür, siyasal müdahaleden korur. Burada da akademik özerklik, akademik özgürlüğün dayanağı olarak görülür. Akademik özgürlük en yalın haliyle, araştırma, öğretim, konuşma, yayınlama özgürlüğü olarak tanımlanmaktadır ve akademik araştırmanın norm ve standartlarıncı sınırlanır; Bilkent Üniversitesi (2016 [2005]) “Statement on Academic Freedom”, <http://w3.bilkent.edu.tr/bilkent/statement-on-academic-freedom/>, [Erişim Tarihi, Nisan 2018].

Bütün bu tespitler, tanımlamalar, kararlar, yordamları ve bakış açıları ne kadar farklılaşırsa farklılaşsın, akademik özerklik ve özgürlük tartışmalarını bitmez tükenmez tekdüze tekrarlara dönüştüren sınırların ortaya çıkarılmasını mümkün kılmaları bakımından önemlidirler. Öncelikle bilhassa akademik özgürlükle ilgili en temel belgelerden biri olan AAUP'nin 1915'te yayınladığı bildirgenin, böyle bir belgenin hangi sorunları çözmesi gerektiğine ilişkin tespitini hatırlayalım: akademik kurumların ya da üniversitelerin işlevi, akademik mesleğin doğası ve akademik işlerde yasal yetkiye sahip organların gücünün kapsam ve temeli. Ayrıca özerklik ve özgürlük kavramlaştırılmamızı hatırlayalım: Özerkliği kendilik arzusu, özgürlüğü bunun yordamı olarak belirlemiştik. Bu çerçevede bir bünyenin ancak potansiyelini gerçekleştirmek ve bunun önündeki engellerin kaldırılması için kapasite ve kabiliyetlerini kullanmak (özgürlük) suretiyle kendi olabileceğini (özerklik), bunun ise yapısal bir tikellerarasılık kısıtına sahip olduğunu ileri sürmüştük. Bu kısıtın ise özerk ve özgür tikeller için hak rejimlerini mevzubahis ettiğini, bu bakımdan özerklik ve özgürlük taleplerinin hak talepleri olduğunu ve nihayet hak rejimlerinin tüm tikelleri kapsayan dünyanın (bağlamın) kurgulanışına bağlı olduğunu tespit etmiştik. Böylece hak rejimlerinin, yani varoluşlarımıza temel teşkil eden hakların nasıl bir dünya arzuladığımızı göre belirlendiğini de iddia etmiş olduk.

Bu belirlemeler ışığında AAUP'nin 1915 tarihili bildirgesinde sorulan soruyu yineleyelim: Bir akademik özgürlük ve özerklik tartışmasının çözmesi gereken asgari gerilimler nelerdir? Ne de olsa kabul edilebilir bir akademik özgürlük ve özerklik anlayışı söz konusu gerilimler için önerilen çözümlerden oluşacaktır. Benimsediğimiz özerklik ve özgürlük tanımları dikkate alındığında bu tür bir tartışmanın hakkında bir sonuca varacağı gerilimler genel olarak şöyle sıralanabilir: Tikellik arzusunun failleri kimlerdir, faillerin bu arzularını gerçekleştirmek üzere sahip oldukları potansiyel ve bunun önündeki engeller nelerdir, failler arası ilişkilerin mahiyeti

nedir, bir başka deyişle failer nasıl bir dünya içindedirler? Bu soruları bir tikellik olarak üniversiteye uyarlıysak soruları yeniden şu şekilde yeniden ifade etmemiz gerekir: Özerklik ve özgürlük talep eden üniversite nedir? Üniversite bileşenleri nelerdir? Ne iş görür, hangi işleri yapmaya muktedirdir? Tanımlanan haliyle üniversitenin potansiyelini gerçekleştirmesinin önündeki engeller nelerdir? Bileşenleri, parçası olduğu üniversite topluluk ve geriye kalan tikellerle (kişi, kurum) ilişkisi nasıl belirleniyor, tüm bu unsurlar nasıl bir dünya teşkil ediyorlar? Dolayısıyla, AAUP'nin 1915 tarihli bildirgesinin akademik özgürlüğe temel kıldığı üniversitenin işlevi, akademik mesleğin doğası ve yetkili kurumların sahip olduğu gücün kapsamı ve temeli tartışmalarının apaçık olmamakla birlikte biçimlendirdiğimiz sorularla önemli düzeyde örtüştüğü görülmektedir. Bu temel gerilimler, akademik özerklik ve özgürlüğe ilişkin her tartışmada belli belirsiz yer alır. Çünkü üniversite, bileşenleri, üniversitenin toplum ve devletle ilişkisine ilişkin belirlemeler yapılmadan özerklik ve özgürlük üzerine konuşmak olanaklı değildir.

Akademik özerklik ve özgürlüğe ilişkin çalışmalardan verdiğimiz örneklerden de görülebileceği üzere, bu tür çalışmalarda söz konusu sorular tartışmanın temelini teşkil edecek biçimde açıkça sorulmadığı gibi, yanıtları da açık olmaktan uzaktır. Diğer bir deyişle, özerklik ve özgürlük yazını, bu konudaki belli başlı belgelerde standartlaştırılan anlayışı tekrar etmenin ötesine geçip meselenin mahiyetini kavratacak asgari soruları nadiren sormuşlardır. Sorular apaçık ortada olmasalar da standardı tekrar eden yanıtlar elbette vardır. İşte bu yanıtlar ister istemez, belli belirsiz üniversitenin işlevleri ile özerklik ve özgürlüğe ilişkin bilindik tekrarlardan sonra bunların neden sınırlanmaları gerektiğine ve nasıl sınırlanacaklarına ilişkin tespitlerden ibarettir esasen. Ayrıca üniversitelerin değişen toplumsal ihtiyaçlara nasıl uyarlandıkları, bu çerçevede dönüşen özerklik ve özgürlük anlayışları son derece betimsel bir biçimde ele alınırlar. Üniversitelerin tarihsel bağlarıyla kavranmaya çalışıldıkları bu tür denemelerin sorunu,

değişen toplum karşısında değişmeden kalan üniversite idealidir (üniversite değil üniversite ideali). Üniversite ideali değişmediğinden, aslında özerklik ve özgürlük anlayışları da değişmemektedir bu bakış açısına göre. Yani değişen toplumsal yapı, toplumsal yeniden üretimin asli kurumlarından olan üniversitelerin işlevlerine yenilerini eklemiştir, ama üniversite özünde aynı biçimsel ideale dayandığından, üniversiteyi varoluşsal bir krize sürükleyen özerklik ve özgürlük anlayışları kurumu bir çeşit şizofreniye sürükleyecek nitelikte kalmışlardır. Oysa değişen üniversite modellerinin değişmez özerlik ve özgürlük anlayışlarının yarattığı çöküşün çaresi, üniversiteyi ait olduğu tarihsel-toplumsal bağlamdaki işlevleriyle kavramaktır, bu da hiç kuşkusuz bir dünya görüşü/kavrayışı esas alınarak yapılabilir ancak. Arzuladığımız dünya, mevcut olanı nasıl kavradığımızı belirleyeceğinden, üniversiteye ilişkin belirlemelerimizin, dolayısıyla özerklik ve özgürlük anlayışlarımızın ideolojik olamayacağını, bu bakımdan üniversitenin ‘yansız’, ‘evrensel’ hakikatin keşfedilip dile getirildiği yer olduğunu iddia etmek abesle iştigal etmek olur.

Kurumu itibarsızlaştıran bu ikiyüzlü yansızlık ve evrensellik iddiasının mesnetsizliği, her özerklik ve özgürlük ahkâmının hemen ardından bunlara getirilecek sınırlamaların niteliğinde dışa vurulur. Buna göre özerklik ve özgürlük, devletin ya da toplumun âli çıkarları, toplumsal refah, ceza yasaları ve en iyi durumda akademik gelenek tarafından sınırlanabilir. Söz konusu durumların hiçbiri özerklik ve özgürlük için evrensel, yansız ölçütler teşkil edemezler. Yani toplumun ve devletin çıkarları ya da akademik gelenek üzerinde bir uzlaşma sağlanamadığından ya da ceza yasalarının adaleti tesis etmesi kesin olmadığından, bunların tamamı afakî özerklik ve özgürlük ölçütlerine yol açarlar. Böylece akademik özerklik ve özgürlük, üniversitenin içinde vücuda geldiği dünyayı, yani haklar rejimini dikkate almayan evrensel haklar olarak belirir. Oysa ne evrensel bir dünya ne evrensel bir haklar rejimi ne de evrensel bir akademik özerlik ve

özgürlük anlayışı vardır. Aksine üniversitenin iktidar-tahakküm mekanizmalarının, iktidar şebekelerinin, toplumsal yeniden üretim rejimlerinin ve bunlara dayanan hak rejimlerinin işlevli kıldığı bir kurum olduğu kabul edilirse, akademik özerklik ve özgürlüğün de ancak söz konusu hak rejimlerine tabii birer hak olarak talep edilebileceği açık hale gelir. Dolayısıyla birer hak olarak akademik özerklik ve özgürlük talebinin, yeni bir haklar rejimi, yani yeni bir dünya talep etmek anlamına geleceği de açık hale gelir. Zira tikellerarası ilişkilerin yeniden düzenlenmesi talep edilmeden, bu ilişkilerin yarattığı krizin çözümlenmesi olanaklı değildir; bu durumda bütün toplumsal ilişkilerin üstünde olan, iktidar ilişkilerinden bağışık bir üniversiteyi biçimsel birer hak olarak akademik özerklik ve özgürlüğe dayandırma gayreti sadece ham hayal değil aynı zamanda ikiyüzlülüktür. O halde soru, akademik özerklik ve özgürlük talebinin biçimsel bir hak talebinin ötesine nasıl geçirilebileceğidir. Üniversiteye yüklenen amaç ve işlevler, farklı yükseköğretim modellerinin, yeni üniversiteye ilişkin tartışmalar için aydınlatıcı olacaklarına şüphe yok. Bu nedenle biçimsel bir hak talebinin ötesine geçecek, üniversiteyi içinde bulunduğu varoluşsal krizden çıkarabilecek akademik özerklik ve özgürlük talebinin temelini teşkil edeceği yeni üniversiteye ilişkin sonlandırıcı tartışmadan önce, üniversitenin amaç ve işlevleriyle farklı yükseköğretim modellerine dair görüşleri ele alacağız.

II. II. Üniversitenin Değişen Anlamı: Dünyada ve Türkiye’de

Anlam, esasen anlamı mevzubahis edilen neyse, onun içine yerleştirildiği dünya/bağlam içindeki amacı, bu çerçevede dünyanın diğer unsurlarıyla ilişkisi ortaya koyularak açığa çıkarılır. Dolayısıyla kendisi için özerklik ve özgürlük talep edilen akademinin anlamı, yani ne olduğu, ne yaptığı, nasıl bir dünya içinde bulunduğu, ötekilerle ilişkileri, ezcümle amacı bilinmeksizin söz konusu talep retorik kalmaya mahkûmdur, bir diğer deyişle, laf ola beri gele bir taleptir.

Akademik özerklik ve özgürlük tartışmalarının zorunlu asgari uğraklarından biri olan üniversitenin anlamına yönelik sorunun yanıtları da bu gerçeği ortaya koyar niteliktedir. Daha üniversite tarif edilirken, toplumsal ihtiyaçlar, ekonomik kalkınma gibi referansların yanına neredeyse hiçbir zaman üniversite bileşenlerinin eklenmiyor olması, üniversiteyi oluşturanların yok sayılması, özerklik ve özgürlük tarif edilirken biçimsel olarak ortaya çıkmalarına neden olur. Bu kurgu içinde öğretim üyeleri ve öğrencilerin toplumun ‘ortak’ iyisine göre hareket etmeleri elbette istenecektir. Burada bir önceki bölümde ele alınan bir kısım standart tesis edici belgenin başlangıçta akademik mesleği referans aldıklarından özerklik ve özgürlüğün temel ölçütünü akademisyenler topluluğunun benimsediği teamüller olarak belirlediklerini hatırlamak gerekir. Ancak örneğin, öğrenci loncaları (*universitas*) olarak kurulan üniversitelerin öğrencileri daima pasif bileşenler olarak görmeleri, öğrencilerin akademik özerklik ve özgürlük bahsinden kendiliğinden dışlanmalarına yol açar. Üniversitenin olmazsa olmazlarından biri olduğu her fırsatta dillendirilen öğrenciler bir hak olarak görülen akademik özgürlükten nasıl pay alacaklardır, öğrenciler özerk üniversiteye hangi yönlerden katkı sunacaklardır? Günümüz üniversitesinin anlamı ortaya koyulmadan, bu çok önemli sorulara yanıt vermek olanaklı değildir. Bakalım sonu gelmeyen üniversite krizinin neden olduğu akademik özerklik ve özgürlük literatürü üniversiteyi nasıl anlamlandırıyor, bu anlam nasıl dönüşmüş, söz konusu dönüşümlere tekabül eden yükseköğretim modelleri neler?

Funda Karapehlivan Şenel’e göre üniversitenin iki temel işlevi, bilimsel bilgiyi üreterek yaymak ve eğitim sisteminin son aşaması olarak eğitim hizmeti vermektir. Yazar, bu başlangıç tespitinden sonra, üniversiteyi bir bağlama yerleştirip geleceğe yönelik işlevlerine (potansiyel) dikkat çekerek istisnai bir iş yapmaktadır:

(...) üniversite, bir toplumsal yeniden üretim aygıtı olmasının yanında, eleştirel düşüncenin üretildiği ve eleştirel düşünme, sorgulama, var olanı kabul etmeme yetilerinin de geliştirildiği yer olabilme potansiyeline sahiptir. Eğitimin ve üniversitenin birbirine karşıt bu iki işlevi, onu çatışan toplumsal çıkarların mücadele ettiği, kapitalist sistem için sorunlu bir alan haline getirmektedir.⁹²

Adnan Gümüş ve Nejla Kurul da toplumda eleştirel düşünmeyi teşvik etmenin üniversitenin işleyişindeki en anlamlı faktör olduğunu ileri sürerler, zira üniversiteler bilginin geniş biçimde toplumsal amaçlar için üretildiği ve yayıldığı kurumlardır.⁹³ Coşkun San ise üniversitenin amacını, bilimsel bilgi üretmek ve bu işi yapacak kadroları yetiştirmek olarak belirler: “(...) üniversitenin başat işlevi inceleme-araştırma ve bilim adamı yetiştirme ereğinde odaklaşır. Üniversitenin ikincil hedefi ise, üretilen bilimsel bilgilerin yayılması ve yaygınlaştırılmasıdır.”⁹⁴ San, bu çerçevede, eğitimi bilginin yaygınlaştırılması işleviyle ilişkilendirir, ona göre üniversite meslek eğitimi vermez, meslek eğitimi için gerekli altyapıyı oluşturur.⁹⁵ San’ın bakış açısı, üniversitenin kavranışında, anlamının ortaya koyulmasında amacı öne çıkarması bakımından önemlidir. Özcan ve Çakır, temel işlevleri entelektüel ve toplumsal işlevler olarak belirlemekteler: bilimsel bilgi üretmeye ve yaymaya dayalı entelektüel işlev ve toplumsal gelişme ve değişmeye zemin oluşturmaya dayalı toplumsal işlev.⁹⁶ Bilgen Kükner bu iki işlevin akademik özgürlük

---

⁹² Karapehlivan Şenel, a.g.m., s. 64. Keskin de benzer bir bakış açısını benimser: “Üniversiteler her uygarlığın kendisini yeniden üretmek ve egemen sınıfların meşruluğunu sağlamak için geliştirdiği eğitim-öğretim sisteminin son halkası olarak değerlendirilmelidir.”; N. E. Keskin (2015) “Toplumsal Sorunlar ve Üniversite”, *Toplum ve Demokrasi*, Sayı 17-18, s. 121-141, s. 129-130.

⁹³ Adnan Gümüş ve Nejla Kurul (2011) “Dünyada ve Türkiye’de Üniversitelerin Dönüşümü”, *Üniversitelerde Bologna Süreci Neye Hizmet Ediyor?*, Ankara: Eğitim-Sen Yayınları, s. 13-43, s. 16.

⁹⁴ Coşkun San (1993) “Bir Toplumsal Kurum Olan Üniversite’de Üniversite Özerkliği ve Bilim Özgürlüğü”, *AÜSBF Dergisi*, 48(1): 149-153, s. 149.

⁹⁵ San, a.g.m., s. 150.

⁹⁶ Özcan ve Çakır, a.g.m., s. 32.

tartışmasının dayandığı temel gerilime dayanak teşkil ettiklerine işaret eder: “(...) akademik özgürlük akademisyene sadece araştırma, öğretme faaliyetleri ile sınırlanamayacak, topluma/insanlığa olan sorumluluğu nedeniyle pratik olarak daha geniş bir alanda gereklidir.”⁹⁷ Günay da San gibi bu gerilimi, bilimsel bilgi lehine çözer: “Bilim için gösterilen olağanüstü çaba üniversitenin varlığının temelidir.”⁹⁸ Üniversite bu çabasında esas olarak belirli bir yarara yönelik bir amaç gütmeksizin doğru bilginin (hakikatin) peşindedir. Ancak Günay modern yüksek öğretim sistemine kılavuzluk edenin daha çok pratik ihtiyaçlar olduğunu, bu çerçevede modern üniversitenin fonksiyonlarının ancak birlikte var olabilen araştırma-geliştirme, eğitim-öğretim, yayın ve danışmanlık çalışmaları olduğunu ileri sürer. Son gelişmelerle ömür boyu öğrenmeyi teşvik eden genel eğitim işlevi de mevcutlara eklenmiştir.⁹⁹

Fahri Bilginoğlu, üniversiteyi evrensel eğitim kurumu olarak tanımlayıp, üniversitenin amacının mesleki yeteneğin (mesleki tamlığın değil) kazandırılması ve bilimsel araştırma olduğunu, bu çerçevede soyut düşünceyi geliştirmenin onun asli amacı olduğunu öne sürer, bu ise üniversitelerin mükemmeliyet merkezleri olmasını gerektirir.¹⁰⁰ Gülsün Atanur Baskan ve Sakine Sincer, üniversitelerden beklenenin yeni normlar ve fikirler yaratarak bunları topluma aktarmalarının yanı sıra insanlığın yararı için kullanılabilir yeni bilgilere ulaşmak için

---

⁹⁷ Kükner, a.g.m., s. 80-81. Gümüş Türkiye’de üniversite özerkliği sorununu tartışırken, bu gerilimi olabildiğince yalın bir biçimde dile getirir: “Üniversiteler eğer halka karşı sorumlu ise, halka nasıl hizmet eder ve bir kamu işlevi olarak halkın talepleri doğrultusunda nasıl yönetilir? Siyaset aracılığıyla mı? Eğer üniversiteler siyaset aracılığıyla yönetilirse üniversite olabilirler mi? (...)”; Korhan Gümüş (2003) “Üniversiteler Nasıl Özerk Olur?”, bianet, <https://m.bianet.org/bianet/egitim/24199-universiteler-nasil-ozerk-olur>, [Erişim Tarihi, Nisan 2018].

⁹⁸ Günay, “Üniversitenin Neliği, Akademik Özgürlük ve Üniversite Özerkliği”, s. 4.

⁹⁹ Günay, a.g.m., s. 5, 6 ve 10.

¹⁰⁰ Fahri Bilginoğlu (2002) “Üniversite ve Kendi Başına Düşünme Yeteneği”, *Cumhuriyet Bilim ve Teknik*, Sayı 782, 16 Mart, s. 13.

araştırmalar ve çalışmalar yürütmek olduğuna dikkat çekerler.¹⁰¹ Poyraz, bu bakış açısını üniversitenin insan için toplumsal varlığını sürdürme araçlarından ilki olduğunu tespit ederek radikalleştirir.¹⁰² Ortaş, üniversitelerin bilginin üretildiği, yayıldığı özerk öğretim ve araştırma kurumları olduğunu, ancak üretilen bilginin kamu yararına olmak zorunda olduğunu iddia ederken benzer bir tutum sergilemektedir.¹⁰³ Tekeli eğitim ve araştırma işlevlerinin yanına kamu hizmetini de koyarak, kamu yararı için bilginin ötesine geçer.¹⁰⁴ Biçimsel ve maddi açıdan disipline edilmiş, sistemleştirilmiş ve işlenmiş bir bilgi türü olması açısından kendi öz-otoritesini ya da meşruiyetini ortaya koymuş akademik bilginin hayat bulduğu yer olarak akademinin, öz niteliğinin, teamüllerinin, değerlerinin yönetsel algı ve pratiği belirleyen tek unsur olması gerektiğini ileri sürerken Muharrem Kılıç, akademinin kavranış biçiminin akademik özerklik ve özgürlük anlayışını nasıl belirlediğinin açık bir örneğini de sunmaktadır. Bununla birlikte akademinin günümüzdeki varlık zeminini Kılıç da bilginin üretimi, öğretimi ve yayılması olarak tespit eder.¹⁰⁵ Üniversitenin tarihsel gelişimine ilişkin ayrıntılı tartışmasının sonunda Antalyalı, günümüz üniversitesinin işlevlerini beş başlık altında toplar: eğitim, araştırma, ulusallaşma, demokratikleşme ve kamu hizmeti. Son dönem gelişmeleriyle bunlara tüm dünyaya hizmet gibi ulusüstü bir işlevin eklenebileceği tahminini de dile getirir.¹⁰⁶

---

¹⁰¹ Atanur Başkan ve Sincer, a.g.m., s. 67.

¹⁰² Poyraz, a.g.m., s. 62.

¹⁰³ Ortaş, “Üniversite Özerkliği Nedir?”.

¹⁰⁴ Tekeli, a.g.m., s. 8.

¹⁰⁵ Muharrem Kılıç (2013) “Akademinin Sosyolojisine Dair Bir Derkenar: Akademia’nın Sosyo-Psikolojik Dinamikleri”, *Yükseköğretim Dergisi*, 3(1): 30-39, s. 31, 37 ve 39.

¹⁰⁶ Ömer Lütfi Antalyalı (2007) “Tarihsel Süreç İçerisinde Üniversite Misyonlarının Oluşumu”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 6, s. 25-40, s. 37-38.

İster açıkça ifade edilsin ister belli belirsiz kabullerle hareket edilsin, her seferinde akademik özerklik ve özgürlük tartışmalarının dayanağını oluşturan üniversitenin, akademinin anlamına ilişkin soruşturmada, dolayısıyla üniversitenin içinde bulunduğu dünyanın/bağlamın anlamına ilişkin belirlemelerden hareket ediliyor ve bu belirlemeler daima dünyanın, dolayısıyla akademinin geleceğine yönelik arzuları referans alırlar. Genellikle zımni kalmak üzere mevcut toplumsal tertibatlar onaylanmak suretiyle üniversitenin temel işlevinin toplumsal yeniden üretimi sağlamak olduğu kabul edilmektedir: eğitim, araştırma, bilginin üretilmesi, bilginin yayılması. Diğer taraftan sayıları nispeten az olsa da bilimsel bilgiyi üniversitenin asıl amacı olarak görenler de vardır. Buna göre ilk durumda toplumsal yeniden üretimin baskın aktörleri (toplumsal çıkar, ulusal çıkar etiketlerinin ardına gizlenen her türden muktedir), ikinci durumda varlığı kendinden menkul akademinin teamülleri özerklik ve özgürlüğün başat sınırlayıcıları olarak kabul edilmektedir. Evrensel ve yansız bilim söyleminin mesnetsizliğine ve günümüzde bilimin büyük oranda tekniğe dönüştüğüne ilişkin belirlemelerimiz ışığında, akademiye kalkan olacak akademik teamüllerin hiç de masum olmadıklarını ileri sürebiliriz. Nitekim Kükner, akademik faaliyete en önemli sınırlamanın aynı özgürlükten yararlanan meslektaşlardan gelen entelektüel baskının olduğunu ifade eder.¹⁰⁷

Sonuç olarak ne bilim ne akademi toplumsal yeniden üretimin dışında değilken, onları ve taşıyıcılarını (bilimcileri, akademisyenleri) iktidar ilişkilerinden varestesaymak ancak belli imtiyazlar devşirmek için olabilir. Oysa akademik özerklik ve özgürlük imtiyaz değil hak olarak talep edilebilir, bu da ancak özgür bir toplum talebi dâhilinde mümkündür. Aynı zamanda özgür bir toplum talebi de olmayan akademik özerklik ve özgürlük taleplerinin birer imtiyaza

---

¹⁰⁷ Kükner, a.g.m., s. 83.

dönüştüğünü görmek için yükseköğretim tarihine bakmak yetecektir. O halde özerklik ve özgürlük birer hak olarak ancak geleceğin üniversitesine yönelik arzu analitik bir biçimde ortaya koyularak talep edilebilir. Bundan önce geleceğin üniversitesine giden patika yeniden yürünmeli, yükseköğretim modellerinin gelişimi ortaya koyulmalıdır.

Modern üniversitenin atası kabul edilebilecek Batı üniversitelerinin medrese benzeri dini bilginin ağırlıkta olduğu kurumlardır. Rönesans-Reform-Aydınlanma hattı modern üniversiteye giden patikadır.¹⁰⁸ Çetin Batı'nın bu ilk yükseköğretim kurumlarının başlangıçta entelektüel cazibe merkezleri olmaları ve yöneticilerinin kilise ve devlete bağlılıkları nedeniyle özerkliklerini koruduklarını ancak, XIII. yüzyıldan sonra katılaştıran kilise doktrini nedeniyle üniversite özerkliğinin önemli düzeyde gerilediğini kaydeder. Bu durum, dinsel ve siyasal baskılara karşı XVI. yüzyıldan itibaren akademik özgürlük talebinin yükselmesine yol açmıştır.¹⁰⁹ Korkut, bu süreç sonunda iki tür üniversite sisteminin ortaya çıktığını tespit eder: üniversite yönetiminin üniversite dışından, ancak toplumda ün yapmış kişilerin elinde olduğu Anglo-Sakson üniversite sistemi ile üniversitelerin doğrudan merkezi hükümete ya da bağlı buldukları eyalet yönetimine tabi oldukları Kıta Avrupası ve Japon üniversite sistemi.¹¹⁰

Ortaş, Kıta Avrupası üniversite geleneğinin asli biçimlendiricisi olan Alexander von Humboldt'un üniversitenin hedefini, öğretimin felsefe yoluyla sağlanması, temel bilimlerin derinlemesine işlenmesi, araştırma ve öğretim birliğinin sağlanması, devlet ve kiliseye karşı olunması şeklinde belirlediğini ifade eder.¹¹¹ Tekeli, "bilim için bilim" tabiriyle tasvir ettiği bu

---

¹⁰⁸ San, a.g.m., s. 152.

¹⁰⁹ Çetin, a.g.m., s. 52 ve 53.

¹¹⁰ Korkut, a.g.m., s. 7.

¹¹¹ Ortaş, "Üniversite Özerkliği Nedir?", s. 3.

üniversite anlayışında yönetimin meslektaşlar arası bir modele dayandığını tespit ediyor. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu model terk edilir:¹¹²

(...) üniversiteler bilim için bilim yapma anlayışından uzaklaşarak toplumdaki sorunların çözümünden kendilerini sorumlu görmeye başladıklarında, disiplinler arası duvarlar yıkılıp, üniversite yapıları, vakıfları, dernekleri, şirketleri vb.leriyle çok kurumlu hale gelmeye başlayınca, yani üniversiteler girişimcilik işlevlerini de yüklenmeye başladıklarında, “multiversite” haline geldiler. Bunun sonucu üniversitelerin yönetim modelleri de değişti. İş idaresi modellerinden etkilenecek, üniversitede belli gelişme programları uygulayan ve programını uygulayacak kadar uzun süreler için seçilen rektörler tarafından yönetilmeye başladılar. (...) Bu ise, üniversitenin girişimci hale gelmesi ve piyasa değerlerinin üniversitenin değerlerinin yerine geçmesi demek oluyordu.

Humboldt modelinden önceki iki önemli gelişme, Fransız Devrimi'nden sonra uluslaşma amacının hizmetine koşulan yükseköğretim kurumlarının ortaya çıkışıyla XVII. yüzyıldan itibaren ruhban sınıfın üniversiteler üzerindeki etkinliğinin zayıflamasına koşut olarak soyluların ve burjuvaların üniversite üzerindeki etkisinin artmasıdır. Bu durum daha çok İngiliz yükseköğretiminde gözlenen elitist bir eğitim anlayışına yol açmıştır. XIX. yüzyılda Amerikan üniversitelerinde yapılan reformlar topluma yönelik sorumluluğu, kamu hizmetini öne çıkarmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra eğitimin de gittikçe kitleselleşmesiyle üniversiteler devlet ve farklı toplum kesimleriyle ilişkileri bağlamında kamu hizmetine artan bir biçimde angaje olmuşlardır.¹¹³ Yükseköğretimin neredeyse her yönüyle metalaştırıldığı neoliberal dönemde girişimci üniversite denilen model ortaya çıkacaktır. Girişimci üniversite, ülkenin rekabetçi

---

¹¹² Tekeli, a.g.m., s. 7.

¹¹³ Antalyalı, a.g.m., s. 26-36.

gelişme stratejilerinin yaratılmasını ve gerçekleştirilmesini sağlayacaklardır.¹¹⁴ Nesnenin üretiminin yerini bilginin üretiminin aldığı, bilginin amaç değil araç olduğu ve en önemli meta haline geldiği bilgi toplumuna doğru gerçekleşen toplumsal değişimin üniversitenin istikametini de belirlediğini iddia eden Ali Rıza Erdem, eğitim üniversitesi, araştırma üniversitesi ve girişimci üniversiteden sonra toplumu dönüştürmek üzere belirli bir alanda yoğunlaşarak toplumsal dönüşüme öncülük edecek üniversitelerin ortaya çıkacağını öngörmektedir.¹¹⁵

San'ın tabiriyle bir müdahaleler tarihi¹¹⁶ olan Türkiye yükseköğretimi Kıta Avrupası üniversite sisteminin uyarlamasıdır. Medreseler ve Enderun yükseköğretim kurumları olarak kabul edilebilirlerse de Batı'dakilere benzer yükseköğretim kurumlarının oluşturulmasına 1846'da karar verilmiş, ama Darülfünun ancak 1863'te kurulabilmiştir. Belirli dönemlerde kapatılıp açılan kurum, 1900'de yeniden açılmış, 1912 ve 1919'da reforme edilmeye çalışılmış, 1933 reformuyla İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürülmüştür. 1946'da yapılan reform, 1933'ten sonraki ikinci üniversite tasfiyesine de yol açmıştır. 27 Mayıs Askeri Darbesi'nde yeni bir tasfiye yaşanmış, 1961 Anayasası'nın getirdiği idari özerklik, 1963'teki düzenlemeyle geri alınmıştır. Nihayet idari özerklik 12 Mart Darbesi'yle geri alınmıştır. 12 Eylül Askeri Darbesi'nden sonra üniversite sistemi darbeden sonra ihdas edilen Yükseköğretim Kurulunun denetimine sokulmuştur.¹¹⁷ Günay, 1933'ten sonra üniversite özerkliğinin yitirildiği, 1946 reformuyla üniversite ve

---

¹¹⁴ Fulya Sınacı (2016) "Girişimcilik, Bilgi Toplumu ve Üniversitelerin Değişen Anlamı", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 40(1):189-205, s. 193.

¹¹⁵ Ali Rıza Erdem (2016) "Üniversite Anlayışındaki Değişim: Birinci Nesil Üniversiteden Dördüncü Nesil Üniversiteye", *TYB Akademi*, Sayı 16, s. 21-52, s. 25 ve 26-43.

¹¹⁶ San, a.g.m., s. 152.

¹¹⁷ San, a.g.m., s. 152-153.

fakültelere tüzel kişilik ile bilimsel ve idari özerklik tanındığı,¹¹⁸ 1961 Anayasası'yla bilimsel ve idari özerkliğe Anayasa'da yer verildiği, 12 Mart Darbesi'nden sonra özerkliğe sınırlamalar getiren Anayasa değişikliğine gidildiği, nihayet 1981'de YÖK'ün kurulduğu belirlemelerini yapıyor ve ekliyor: Bütün bu düzenlemeler ya tek parti döneminde ya da askeri darbeler sonrasında yapılmıştır.¹¹⁹ Karapehlivan Şenel'e göre, 2000'lerden sonra yükseköğretimin YÖK idaresinde ticarileştirilmesi süreci başlatılmış, özerklik neoliberal yönetim ilkelerine tabi kılınmıştır. Bu çerçevede 2011'de açıklanan "Yükseköğretimin Yapılandırılmasına Dair Açıklama", sistemin temelini teşkil edecek söz konusu ilkeleri şöyle sıralamaktaydı: çeşitlilik, kurumsal özerklik ve hesap verebilirlik, performans değerlendirmesi ve rekabet, mali esneklik ve çok kaynaklı gelir yapısı, kalite güvencesi.¹²⁰ Yani yapılmak istenen girişimci sıfatının ardına gizlenilerek, üniversitelerin şirketleştirilmesidir ve bugün bunun büyük oranda başarılmış olduğu kabul edilmelidir.

Son olarak 15 Temmuz Darbe Girişimi'nden sonra ülke tarihinin en büyük üniversite tasfiyesi yaşanmış, üniversite yönetimlerine ve YÖK'e akademik özerklik ve özgürlüğe aykırı yetkiler tanınmış, üniversite rektörlerinin öğretim üyeleri tarafından seçilmesi usulüne son verilmiştir. Kısacası dünyanın geri kalan kısmında olduğu gibi, riyakârca bir özerklik ve özgürlük söyleminin gölgesinde akademisyenler ekonomik, toplumsal ve siyasal bakımlardan güvencesizleştirilmiş, üniversiteler rekabet, kalkınma, ulusal çıkar, toplumsal çıkar namına şirketlerin şubelerine yahut devletlerin ticari işletmelerine dönüştürülmüş durumdadır. Bu tür kurumlar için akademik

---

¹¹⁸ Keskin, Darülfünun'a 1919'da özerklik tanındığını, 1946'da tanınan özerkliğin ise işlevsiz olduğunu kaydediyor, nitekim Demokrat Parti'nin 1954 seçimlerini kazanmasından birkaç gün sonra kabul edilen yasayla bakanlıklara devlet memurlarını sınırsız azil yetkisi verildiğini tespit ediyor; Keskin, a.g.m., s. 123-124.

¹¹⁹ Günay, "Üniversitenin Neliği, Akademik Özgürlük ve Üniversite Özerkliği", s. 12.

¹²⁰ Karapehlivan Şenel, a.g.m., s. 73.

özerklik ve özgürlük talep etmek abesle iştigal etmek değil midir? Bunun gerçek bir talebe dönüşmesi için mevcut üniversitenin değil, gelecekteki üniversitenin dayandığı etik, estetik, epistemik değerler manzumesinin esas alınması gerekiyor.

SONUÇ: Bir İnsan Hakkı Olarak Akademik Özgürlüğün Olanaklılığı

Bir insan hakkı olarak akademik özgürlüğün ne yolla mümkün olacağı sorusu üç uğrağı kat etmeyi gerektirmektedir: Öncelikle mevcut dünya, sonra arzulanan muhayyel dünya (bunların ikisinin çoğunlukla çakıştığı dikkatlerden kaçmamalı), son olarak söz konusu hakkı mümkün kılan haklar rejimi ortaya koyulmalıdır. Akademik özgürlük ancak bu uğraklardan geçilerek çerçvelenebilir.

Daha önce mevcut dünyanın baskın karakteristiğinin şirket kapitalizmi olduğu tespit edilmişti, yani bütün toplumlar öncelikli olarak şirket kapitalizminin kesintisiz yeniden üretimine koşulmuş durumda. Böyle bir dünyada üniversiter faaliyet, öğretim üyeleri, öğrenciler, yöneticiler genel olarak şirket kapitalizminin birer ajanı olarak hareket etmek zorundadırlar.¹²¹ İşte bu çerçevede İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra talep yönelimli bir karakter kazanan şirket kapitalizminin kâr oranlarındaki düşüş ve hammadde kriziyle yaşadığı sıkışmayı bertaraf etmek için benimsediği neoliberal patika bütün toplumsal yapıları etkilediği gibi üniversiteleri de derinden etkilemiştir. İlk durumda da ikincisinde de akademik özerklik ve özgürlüğün sistemik ihtiyaçlara göre belirlendiği gerçeği göz ardı edilmemelidir. Şirket kapitalizminin XXI. yüzyılda eşiğinde olunan teknolojinin, bilişimin, güvencesizliğin, borçlandırmanın baskın unsurlarını oluşturduğu yeni aşamasında, akademik faaliyet sermayelerin ve devletlerin emrinde işletmelere dönüştürülen yükseköğretim kurumlarında gerçekleştirilmektedir. Şirket çalışanları için tikellik arzusu (özerklik) ve bu amaçla potansiyellerini gerçekleştirip, bunun önündeki engelleri kaldırmaya dönük çabalama olanaklı olmadığı için akademik özerklik ve özgürlük olanaklı değildir. Bununla

---

¹²¹ İstisnaların kurala hâle getirmeyeceği ve asıl olanın ajanın niyetinden bağımsız fiili olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

birlikte üniversiteler ve mensupları esasen şirket kapitalizmine aykırı olmayan bir haklar rejimi içindedirler ve bunun içerdiği üzerinde uzlaşılan evrensel haklar manzumesi her insan için en azından biçimsel olarak devredilemez, vazgeçilemez, tükenmez haklar öngörmektedir. Akademik özerklik ve özgürlüğün retorik birer talep olarak var olmalarının nedeni, şirket kapitalizminin dilediğinde boşa çıkardığı söz konusu evrensel haklar manzumesidir. Tabiler için bu haklara sarılmak dışındaki imkân başka bir dünya ve haklar rejimi talep etmektir. Mevcut dünyayı ve haklar rejimini dikkate almayan bir özgürlük talebinin, gidilebilecek yolları tahayyül etmesi olanaklı değildir. O halde şirket kapitalizminin içinde olduğumuz aşamasında üniversitenin hali tespit edilmelidir öncelikle.

Hasan Ünal Nalbantoğlu, üniversitenin maruz bırakıldığı dönüşümün, özel üniversiteler öncülüğünde giderek birer ticari işletmeye dönüştürülmelerinin¹²² akademisyen ahlakındaki dönüşümden bağımsız düşünülemeyeceğini öne sürerken, aslında yeni üniversiteyi, yeni toplumu biçimlendirecek temel parametrelerden belki de en önemlisine dikkat çekiyor: ahlak. Bu ahlak üniversitenin girişimci, öğrencinin müşteri olarak görülmesinden yüksünmemektedir Nalbantoğlu'ya göre. Bu ortamda üniversite akademisyeni kullanıp atacağı meta olarak istihdam

---

¹²² Karapehlivan Şenel, bu dönüşümün geleneksel üniversiteden “neoliberal üniversiteye” doğru olduğunu iddia ediyor ve ticari işletmelere dönüşümün bazı tezahürlerini sıralıyor: “Üniversiteler, gelirlerini arttırmak adına fakülte binalarının içine dahi reklam panoları almaya, öğretim elemanlarının bilimsel projelerini pazarlamak için fuarlar açmaya, tartışmalı kampüs kartlarının sağlayıcısı bankaların genel müdürlerini, üniversitelerin mezuniyet törenlerinde konuşma yapmak üzere davet etmeye başlamışlardır. (...) [Bu] uygulamalar arasında kampüs kartlar, teknoparklar, sertifika programları, online dersler, projeler, uzaktan eğitim programları, ders materyallerinin satışı, sermaye ile işbirlikleri, ortak projeler geliştirilerek, özel şirketlerin üniversite laboratuvarlarını ve araştırma bulgularını kullanmalarına izin verilmesi, üniversitelerin adının reklam amaçlı kullanılması sayılabilir”; Karapehlivan Şenel, a.g.m., s. 62 ve 68.

eder. Ancak yürürlükteki akademisyen ahlakı buna izin verir niteliktedir Nalbantoğlu'na göre, bununla birlikte gidilecek yol da bellidir.¹²³

Asgari duyarlığa sahip her kişiye sevimsiz gelecek gözü doymaz bir ihtirasla iş çıkaranlardan hakikatin aranması için vazgeçilmez o melankoli ve yalnızlığı seçmesini, ahlâki bakımdan da elini taşın altına sürmesini beklemek bana biraz abesle iştigal etmek gibi geliyor. (...) Bilgiyle, hele felsefeyle iştigal, doğru düzgün, çarpıklıktan uzak bir yaşam kurma yönünde güçlü bir arzudan doğuyor ve bu arzuyu besliyorsa bir anlamı vardır; yoksa çok okumak tek başına en fazla fikir kabızlığı ve malûmat hamallığıyla sonuçlanır.

Aslında bütün etkinliğimize yorulabilecek bir düstur. Çarpıklıktan uzak bir yaşam kurma yönünde bir arzudan doğmuyorsa üniversiter faaliyetin özerk ve özgür olmasının olanağı yoktur. Gümüş ve Kurul, ticarileşmenin toplumsal adalet yerine ekonomik etkinliği geçirdiğine dikkat çekiyorlar, böylelikle özerklik namına talep edilen seçim hükümsüzleşmektedir.¹²⁴ Zira yöneticiler nasıl hareket edecekleri kendilerine dikte edilen otomatlara dönüşmektedirler. Gümüş ve Kurul'ın vurguladığı bir diğer önemli gelişme yaşam boyu öğrenme benzeri mahiyeti belirsiz yöntemlerle öğrenme sorumluluğunun büyük oranda bireylere bırakılıyor olmasıdır.¹²⁵ Eğitim toplumsal tahakkümün doğrudan bir aparatı haline getirilmektedir, eğitim sistemi, itiraz edeni, uymayanı cezalandıracak şekilde organize edilmektedir.¹²⁶ Bu çerçevede araştırmalar sermayenin

---

¹²³ Hasan Ünal Nalbantoğlu (2003) "Üniversite A.Ş.de bir 'homo academicus': "ersatz" yuppie akademisyen", *Toplum ve Bilim*, Sayı 97, s. 7-42, s. 9, 12, 25, 34 ve 40.

¹²⁴ Gümüş ve Kurul, a.g.m., s. 13 ve 19.

¹²⁵ Gümüş ve Kurul, a.g.m., s. 41.

¹²⁶ Önder bunun nasıl gerçekleştirildiğini son derece yalın bir biçimde ortaya koyar: "(...)Yeni Dünya Düzeni'nde eğitim, "aklî bilgilerle" bireyi özgürleştirerek önünde uçsuz bucaksız ufuklar açan bir süreç olarak değil, merkezî denetimli "naklî bilgilerle" bireyi donuklaştıran ve köleleştiren bir araç olarak görülmektedir. Üniversitelerin ve üniversite elemanlarının merkezî denetimli referans endekslerine (citation index) göre derecelendirilmesi ve yükseltilmesi, akademik yazıların sadece hakemli dergilerde değerlendirilmesi koşulu gibi süreçler üniversitelerin en güçlü merkezî denetim aracı olarak işlevlendirilmesi kanallarıdır."; Önder, "Üniversite Üzerine Biraz Eğilelim", s. 4.

ihtiyaçları doğrultusunda yapılmakta, yine eğitimle kazandırılan vasıflar bu doğrultuda belirlenmektedir.¹²⁷ Üniversiteler belirli sıralama endekslerine göre, akademisyenler yayın endekslerine göre birbirleriyle rekabete teşvik edilmekte, gelirleri akademik performanslarına bağlanmaktadır. Bu durum üniversitenin asli bileşenlerinden olan öğretim üyesini çürümeyle, yozlaşmayla yüz yüze bırakır. Emrah Göker sürecin sonuçlarını, bilimde hırsızlık, hukuken intihal denemeyecek türden üçkâğıtların yaygınlaşması, sosyal bilimlerde, taşra üniversitelerinin kendi kendine gelin-güvey küçük yayın cemaatleri içinde azık kotasını dolduran niteliksiz yüzlerce yayın yapılması, revaçta olan jargonun serpiştirildiği tebliğlerle yapılan uluslararası akademik turizm, doktora öğrencilerine savunma öncesinde “hakemli dergi yayını” zorunluluğu dayatmak, bu kuralı makalelere sıfır katkısı olan tez danışmanlarını ikinci yazar olarak iliştip yayın artırmak için sömürmek, yayın yapmayı hepten bırakıp, itibarını TV kanaat teknisyenliğiyle kurmak, rakip görülen meslektaşına mobbing, sırf teşvik ikramiyesi için yayın, idari görevi kötüye kullanma, döner sermaye için türlü cinlikler, öğrenciyi yaz okulunda da söğüşlemek için başarısızlığa zorlama, cinsel taciz, tembellik, ayrımcılık olarak sıralıyor.¹²⁸

Böyle bir üniversite sistemi özerklik ve özgürlüğü ne diye talep etsin?

Özerklik ve özgürlüğün birer hak olarak talep edilmesini sağlayacak üniversite kuşkusuz hep oluş halinde olanıdır, herkes için özgürlük ve imtiyazsızlık genel amacı dâhilinde faaliyet gösterendir. Üniversitenin ancak demokratik, çok yönlü, çok sesli, çok renkli bir bilgi üretme ortamında yaşayabileceğini, böyle bir ortamın ise var olmadığını belirten Baskın Oran, mevcut üniversitenin söz konusu şartlar altında mutlaka bir bunalıma gireceğini ve bu bunalımdan öğrencilerle

---

¹²⁷ Karapehlivan Şenel, a.g.m., s. 68.

¹²⁸ Emrah Göker (2011) “‘Rızık Kapısı Olarak Bilim’ Çağında Karakter Çürümesi”, *BirGün*, <https://www.birgun.net/haber-detay/rizk-kapisi-olarak-bilim-caginda-karakter-curumesi-8136.html>, [Erişim Tarihi Nisan 2018].

hocaların el ele kuracağı gerçek bir üniversitenin çıkacağını iddia eder. Günay, bir çıkış yolu da göstermektedir: Bilimin mahiyetine ilişkin felsefi bir tartışma, üniversitenin hedeflerini dikkate alarak, üniversitenin yapısını ve nasıl yürütüleceğini belirlemelidir. Bu çerçevede Günay'a göre teknolojik gelişmelerin üniversite kültürünü, ruhunu yok etmesine izin verilmemelidir.¹²⁹ Peki, üniversitelerin şirkete dönüşmeleri vakıa iken üniversite ruhunun yok edilmemesi nasıl mümkündür? Gümüş, bu noktada bir bakış açısı farkı ile üniversiteyi bunu yapabilecek bir kurum mertebesine yükseltir: “Üniversiteler ne siyasal erkin, ne piyasanın, ne de bürokrasinin denetimi ile yönetilemezler. Üniversiteler kamu kuruluşları olsalar da, resmi kuruluşlar değildirler. Bu nedenle üniversitelerin bir sivil toplum kesimi olarak kendileri de dâhil olmak üzere her türlü temsili işlevden bağımsız olmaları, başka bir deyişle gayri resmi bir işlev görmeleri gerekir.”¹³⁰ Oysa üniversiteler toplumun bir kesimini yetkilendirerek ayrıcalık üretir, üniversitelerin üniversite olabilmeleri ise ayrıcalık yaratma işlevlerinin sorgulanmasına bağlıdır. Gümüş'e göre üniversiteler sınıf ayrımı yaratarak ve toplumsal rantı denetleyen iktidar kurumları olarak işlev gördükleri sürece üniversite olamazlar.¹³¹ Zafer Yılmaz'ın da işaret ettiği üzere, üniversite olmanın önkoşullarından ilki, felsefi-bilimsel düşüncenin sürekli olarak yeniden fethetmesi gereken hakikatin siyasal bir sorun olarak yeniden kurulmasıdır.¹³² Ahmet Murat Aytaç'ın tabiriyle bu tutum, “özgürlükler akademisi” ya da “gelmekte olan üniversiteye” giden patikaya

---

¹²⁹ Durmuş Günay (2007) “Yirmibirinci Yüzyılda Üniversite”, Değişim Çağında Yükseköğretim, Kitap, (Der.) Çoşkun C. Aktan, İzmir: Yaşar Üniversitesi Yayını, s. 77-88, https://www.researchgate.net/publication/317662328_Yirmibirinci_Yuzyilda_Universite, [Erişim Tarihi, Nisan 2018], s. 9 ve 10.

¹³⁰ Gümüş, a.g.m..

¹³¹ Gümüş, a.g.m..

¹³² Zafer Yılmaz (2015) “Bir Meslek Olarak İtaat ve Üniversite”, *Ayrıntı Dergi*, Sayı 8, <http://ayrintidergi.com.tr/bir-meslek-olarak-itaat-ve-universite/>, [Erişim Tarihi, Nisan 2018]; s. 6.

karakterini verecektir. Akademik özgürlük ise böyle bir akademinin politik önkoşulu olacaktır. Oraya doğru yol almamızı sağlayan üniversiteyi ise şöyle tarif ediyor Aytaç:

Öğrencisinden çalışanına kurumun içerisinde yer alanların iktidarla kurdukları ilişki açısından özgürlüğü; “öğrenenin”den, “öğreten”ine kadar, herkesin bilginin üretiminin ortak özneleri olmaları açısından eşitliği, bir üretken güç olarak bilgiyi ve bilgi üretimini denetlemeyi değil, onu üreten güçlerin geliştirilmesini ve çeşitlenmesini kendisine temel almış, özgürlüğü kendisine değil kendisini oluşturanlar için isteyen bir üniversite amacımız olmalı.¹³³

Aytaç’ın üniversite tasavvuru, akademisyenleri pasif unsurlar olarak görmemesi, öğrenciyi yok saymaması bakımından özerklik ve özgürlük tartışmalarının içeriksizliğini hedef almaktadır bir bakıma. Bu amaç şirket kapitalizminin belirleyici unsuru olduğu bir toplumsal yeniden üretim rejiminde gerçekleştirilebilir değildir. Bu bakımdan gelmekte olan üniversite, gelmekte olan toplumun, gelmekte olan haklar rejiminin inşasına dâhildir. Akademik özerklik ve özgürlük de eşit ve özgür bir toplumun ve bunun dinamik normatif çerçevesini teşkil eden haklar rejimini tarif ettiği, sezdirmediği, dolayısıyla kurduğu ölçüde olanaklıdır; diğer yandan, üniversiteye sahiplerinin izin verdiği ölçüde bahsedilen retorik özerklik ve özgürlük, ürettiği riyayla akademiye sürekli krizden beslenen bir iktidar aparatına dönüştürmek işlevine sahiptir.

---

¹³³ Ahmet Murat Aytaç (2016) “Akademik Özgürlüklerin Öznesi Kimdir?”, *Ayrıntı Dergi*, Sayı 17, <http://ayrintidergi.com.tr/akademik-ozgurluklerin-oznesi-kimdir/>, [Erişim Tarihi, Nisan 2018], s. 3 ve 6.

KAYNAKÇA

- “Anadolu Üniversitesi'nde bölünme protestosu”, *BirGün*, 02 Mayıs 2018, <https://www.birgun.net/haber-detay/anadolu-universitesi-nde-bolunme-protestosu-214337.html>, [Erişim Tarihi, Mayıs 2018].
- “Gazi Üniversitesi'nde bölünme protestosu”, *NTV*, 30 Nisan 2018, <https://www.ntv.com.tr/galeri/egitim/gazi-universitesinde-bolunme-protestosu,3K9mBfUj8EiPw3wyDNPePg>, [Erişim Tarihi, Mayıs 2018].
- “İnönü Üniversitesi bölünüyor... Özal için üniversite kararı”, *Odatv*, 17 Nisan 2018, <https://odativ.com/ozal-icin-universite-karari-17041832.html>, [Erişim Tarihi, Mayıs 2018].
- “İstanbul Üniversitesi'nde bölünme protestosu”, *Sözcü*, 04 Mayıs 2018, <https://www.sozcu.com.tr/2018/gundem/istanbul-universitesinde-bolunme-protestosu-2388139/>, [Erişim Tarihi, Mayıs 2018].
- “Komisyonda kabul edildi: 20 yeni üniversite geliyor”, *Hürriyet*, 25 Nisan 2018, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/komisyonda-kabul-edildi-20-yeni-universite-geliyor-40816826> [Erişim Tarihi, Mayıs 2018].
- “Yeni KHK ile rektörlük seçimleri kaldırıldı... Erdoğan'a atama yetkisi geldi”, *Cumhuriyet*, 29 Ekim 2016, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/egitim/623503/Yeni_KHK_ile_rektorluk_secimleri_kaldirildi..._Erdogan_a_atama_yetkisi_geldi.html, [Erişim Tarihi, Mayıs 2018].
- Altbach, Philip G. (2003) “The Rise of Pseudouniversities”, *International Higher Education*, 25: 2-3.
- Altıparmak, Kerem (2016) “Akademik Özgürlük ve Türkiye”, *Mülkiye Dergisi*, 40(3): 189-196.
- Alvares, Claude (2007) “Bilim”, Wolfgang Sachs (ed.) *Kalkınma Sözlüğü*, Çeviren Oktay Etiman, Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı, s. 375-398.
- Antalyalı, Ömer Lütfi (2007) “Tarihsel Süreç İçerisinde Üniversite Misyonlarının Oluşumu”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 6, s. 25-40.
- Atalay, Esra (2010) “Bilim Özgürlüğü”, *İÜHFM*, LXVIII (1-2): 3 - 42.
- Atanur Baskan, Gülsün ve Sakine Sincer (2014) “Yeni YÖK Yasa Tasarısı Çalışmaları Bağlamında Türkiye'deki Yükseköğretim Sisteminin Değerlendirilmesi”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 4(2): 67-72.
- Aytaç, Ahmet Murat (2016) “Akademik Özgürlüklerin Öznesi Kimdir?”, *Ayrıntı Dergi*, Sayı 17, <http://ayrintidergi.com.tr/akademik-ozgurluklerin-oznesi-kimdir/>, [Erişim Tarihi, Nisan 2018].
- Bağcı, Cahit (2016) “Türk Üniversitelerinin Temel Sorunları, Özerklik Özlemi ve Misyon Arayışları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1): 171-189.

- Barrow, Robin (2009) “Academic Freedom: Its Nature, Extent and Value”, *British Journal of Educational Studies*, 57(2): 178-190.
- Başkaya, Fikret (2017) “Üniversite, üniversite olsaydı!”, *Özgür Üniversite*, <http://ozguruniversite.org/2017/02/08/universite-universite-olsaydi-fikret-baskaya/>, [Erişim Tarihi, Mayıs 2018].
- Bauman, Zygmunt (2015) *Özgürlük*, Çeviren Kübra Eren, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BBC Türkçe (2018) “Üniversite bölünme tasarısı TBMM’de kabul edilip yasalaştı”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-44050278>, [Erişim Tarihi, Mayıs 2018].
- Bilginöglü, Fahri (2002) “Üniversite ve Kendi Başına Düşünme Yeteneği”, *Cumhuriyet Bilim ve Teknik*, Sayı 782, 16 Mart.
- Bilkent Üniversitesi (2016 [2005]) “Statement on Academic Freedom”, <http://w3.bilkent.edu.tr/bilkent/statement-on-academic-freedom/>, [Erişim Tarihi, Nisan 2018].
- Boratav, Korkut (2017) “Üniversite Tasfiyeleri: Geçmişten Bugüne”, *BirGün*, 19 Şubat, <https://www.birgun.net/haber-detay/universite-tasfiyeleri-gecmisten-bugune-147393.html>, [Erişim Tarihi, Ocak 2019].
- Brubacher, John S. (1991) “Akademik Özgürlük”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Çeviren A. Ferhan Oğuzkan, 13(1): 163-175.
- Cangızbay, Kadir (2002) “Sosyoloji mi –Toplumbilim mi?”, *Sosyolojiler Değil Sosyoloji*, Yeniden Genişletilmiş Üçüncü Baskı, Ankara: Ütopya Yayınevi, s. 21-41.
- Çelik, Zafer ve Bekir S. Gür (2014) “Yükseköğretim Sistemlerinin Yönetimi ve Üniversite Özerkliği: Küresel Eğilimler ve Türkiye Örneği”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 4(1): 18-27.
- Çetin, Hasibe (1999) “Akademik Özgürlük”, *Eğitim ve Bilim*, 23(112): 52-56.
- Dinler, Veysel (2013) “Akademik Özgürlüğün Sınırı Üzerine Sorular”, *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, Sayı 35, s. 239-261.
- Duménil, Gérard Michael Löwy ve Emmanuel Renault (2011) “Bilim”, *Marksizmin 100 Kavramı*, Çeviren Gözde Orhan, İstanbul: Yordam Kitap.
- Dünya Üniversiteler Servisi (2003 [1988]) “Lima Bildirgesi –Akademik Özerklik ve Yükseköğretim Kurumlarının Özerkliği”, *Eğitim, Bilim, Toplum*, 1(4): 88-92.
- Dworkin, Gerald (1997) *The Theory and Practice of Autonomy*, 5th Edition, Cambridge: Cambridge University Press.
- Encyclopaedia Britannica* (2018) “Higher Education”, <https://www.britannica.com/topic/higher-education>, [Erişim Tarihi, Mayıs 2018].

- Erdem, Ali Rıza (2016) “Üniversite Anlayışındaki Değişim: Birinci Nesil Üniversiteden Dördüncü Nesil Üniversiteye”, TYB Akademi, Sayı 16, s. 21-52.
- Ertepinar, Aybar (2011) “21. Yüzyılda Yükseköğretim ve Türk Yükseköğretimi”, *İnşaat Mühendisliği Eğitimi 2. Sempozyumu-Bildiriler Kitabı*, Ankara: İnşaat Mühendisleri Odası, s. 15-21.
- Feyerabend, Paul K. (1991) *Bilim Kilisesi*, Çeviren Cevdet Cerit, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Freire, Paulo (2000) *Pedagogy of the Oppressed*, İngilizceye Çeviren Myra Bergman Ramos, NY ve Londra: Continuum.
- Gedikoğlu, Tokay (1990) “Üniversite Özerkliği ve Akademik Özgürlük”, *Eğitim ve Bilim*, 14(75): 26-34.
- Gedikoğlu, Tokay (2013) “Yükseköğretimde Akademik Özgürlük”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(3): 179-183.
- Göker, Emrah (2011) “‘Rızık Kapısı Olarak Bilim’ Çağında Karakter Çürümesi”, *BirGün*, <https://www.birgun.net/haber-detay/rizk-kapisi-olarak-bilim-caginda-karakter-curumesi-8136.html>, [Erişim Tarihi, Nisan 2018].
- Gray, Peter (2008) “A Brief History of Education”, *Psychology Today*, <https://www.psychologytoday.com/us/blog/freedom-learn/200808/brief-history-education>, [Erişim Tarihi, Mayıs 2018].
- Gümüş, Adnan ve Nejla Kural (2011) “Dünyada ve Türkiye’de Üniversitelerin Dönüşümü”, *Üniversitelerde Bologna Süreci Neye Hizmet Ediyor?*, Ankara: Eğitim-Sen Yayınları, s. 13-43.
- Gümüş, Korhan (2003) “Üniversiteler Nasıl Özerk Olur?”, *bianet*, <https://m.bianet.org/bianet/egitim/24199-universiteler-nasil-ozerk-olur>, [Erişim Tarihi, Nisan 2018].
- Günay, Durmuş (2004) “Üniversitenin Neliği, Akademik Özgürlük ve Üniversite Özerkliği”, *First International Congress on University Education, Perspectives on University Education in the 21st Century*, May 27-29, Fatih Üniversitesi, İstanbul, http://www.academia.edu/411214/%C3%9Cniversitenin_Neli%C4%9Fi_Akademik_%C3%96zg%C3%BCr%C3%BCk_Ve_%C3%9Cniversite_%C3%96zerkli%C4%9Fi, [Erişim Tarihi, Nisan 2018].
- Günay, Durmuş (2007) “Yirmibirinci Yüzyılda Üniversite”, *Değişim Çağında Yükseköğretim*, Kitap, (Der.) Çoşkun C. Aktan, İzmir: Yaşar Üniversitesi Yayını, s. 77-88, https://www.researchgate.net/publication/317662328_Yirmibirinci_Yuzyilda_Universite, [Erişim Tarihi, Nisan 2018].
- Gürüz, Kemal (2003) *Dünyada ve Türkiye’de Yükseköğretim*, İkinci Baskı, Ankara: YÖK.

- Habermas, Jürgen (1993) *'İdeoloji' Olarak Bilim ve Teknik*, Çeviren Mustafa Tüzel, İkinci Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Heidegger, Martin (1997) *Tekniğe Yönelik Soru*, Çeviren Doğan Özlem, İstanbul: Afa Yayınları.
- Huff, Toby E. (2008) *Modern Bilimin Doğuşu ve Yükselişi*, Çevirenler İnan Kalaycıoğulları, Ertan Tağman ve Aynur Yetmen, Ankara: Epos Yayınları.
- İnam, Ahmet (2008) “Özgürlük, Özerklik, Özgelik”, *METU Department of Philosophy-Online Yayınlar*, <http://www.phil.metu.edu.tr/ahmet-inam/ozgurluk.htm>, [Erişim Tarihi, Haziran 2018].
- Karapehlivan Şenel, Funda (2016) “Üniversitenin Toplumsal Konumlanışı ve Bilimsel Bilgi Üretimi: Türkiye’de “Kamu Üniversitesi”nin Dönüşümü”, *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 14(55): 61-76.
- Karran, Terence (2009) “Academic freedom: a research bibliography”, *Working Paper*, https://www.researchgate.net/publication/279465443_Academic_freedom_a_research_bibliography/download, [Erişim Tarihi, Nisan 2018].
- Keskin, N. E. (2015) “Toplumsal Sorunlar ve Üniversite”, *Toplum ve Demokrasi*, Sayı 17-18, s. 121-141.
- Kılıç, Muharrem (2013) “Akademinin Sosyolojisine Dair Bir Derkenar: Akademia’nın Sosyo-Psikolojik Dinamikleri”, *Yükseköğretim Dergisi*, 3(1): 30-39.
- Korkut, Hüseyin (1993) “Üniversite Özerkliği”, *Eğitim ve Bilim*, 17(88): 3-13.
- Kuhn, Thomas (1982) *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, Çeviren Nilüfer Kuyaş, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Kükner, Bilgen (2015) “Bir Hak Olarak Akademik Özgürlük”, *ViraVerita*, Sayı 2, s. 65-88, <https://viraverita.org/e-dergi/2/bir-hak-olarak-akademik-ozgurluk>, [Erişim Tarihi, Nisan 2018].
- Lindley, Richard (1986) *Autonomy*, London: Macmillan Education Ltd..
- Marcuse, Herbert (2013) *Özgürlük Üzerine Bir Deneme*, Çeviren Soner Soysal, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Merriam-Webster (2018) “Autonomous”, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/autonomous>, [Erişim Tarihi, Haziran 2018].
- Nalbantoğlu, Hasan Ünal (2003) “Üniversite A.Ş.de bir ‘homo academicus’: “ersatz” yuppie akademisyen”, *Toplum ve Bilim*, Sayı 97, s. 7-42.
- Nancy, Jean-Luc (2006) *Özgürlük Deneyimi*, Çeviren Aziz Ufuk Kılıç, İzmir: ARA-lık Yayınları.
- Nişanyan Sözlük (2018) “Eğitim”, www.nisanyansozluk.com/?k=eğitim, [Erişim Tarihi, Mayıs 2018].
- Oran, Baskın (1992) “Üniversite Nedir, Ne Değildir”, *AÜSBF Dergisi*, 47(1): 372-378.
- Ortaş, İbrahim (2004) “Üniversite Özerkliği Nedir?”, *netyorum*, Sayı 156, <http://www.netyorum.com/sayi/156/20040506-06.htm> [Erişim Tarihi, Nisan 2018].
- Ortaş, İbrahim (2008) “Özerk ve Demokratik Üniversitenin Sınırları Nedir?”, *Toplum ve Demokrasi*, 2 (3): 237–240.

- Önder, İzzettin (2008) “Üniversite Özerkliği, Bilimsel Özerklik ve Demokrasi”, Servet Akyol, Mustafa Kemal Coşkun, Zafer Yılmaz, M. Berkay Aydın ve Remzi Altunpolat (Der.) *Dönüştürülen Üniversiteler ve Eğitim Sistemimiz*, Ankara: Eğitim-Sen Yayınları, s. 11-26.
- Önder, İzzettin (2014) “Üniversite Üzerine Biraz Eğilelim”, *Toplum ve Demokrasi*, Sayı 17-18, s. 1-6.
- Özcan, Dicle ve Halil Çakır (2016) “Üniversite-Toplum, Devlet, Piyasa/Sermaye İlişkileri Bağlamında Üniversite Özerkliği”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 6 (1): 31-40.
- Özer, Ahmet (2012) “Türkiye Üniversite Sistemine Genel Bir Bakış, Yaşanan Sorunlar ve Çözüm için Bir Model Önerisi”, *Yükseköğretim Dergisi*, 2(2): 61-72.
- Poyraz, Hakan (2006) “Üniversitenin Görevi ve Ahlâk Bilinci Üzerine Düşünceler”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 1(1): 61-66.
- Sabancı Üniversitesi (2002) “Statement of Academic Freedom”, <https://www.sabanciuniv.edu/en/statement-academic-freedom>, [Erişim Tarihi, Nisan 2018].
- San, Coşkun (1993) “Bir Toplumsal Kurum Olan Üniversite’de Üniversite Özerkliği ve Bilim Özgürlüğü”, *AÜSBF Dergisi*, 48(1): 149-153.
- Sen, Amartya (2004) *Özgürlükle Kalkınma*, Çeviren Yavuz Alogan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sınacı, Fulya (2016) “Girişimcilik, Bilgi Toplumu ve Üniversitelerin Değişen Anlamı”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 40(1):189-205.
- Şenel, Alâeddin (2009) *İnsanlık Tarihi*, İkinci Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, s. 363-401.
- Taylor, James Stacey (2017) “Autonomy”, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/autonomy>, [Erişim Tarihi, Haziran 2018].
- TDK (2018) “Eğitim”, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5aeefe8a1b20c0.07862822, [Erişim Tarihi, Mayıs 2018].
- TDK (2018) “Özerk”, *Büyük Türkçe Sözlük*, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5b2a4a0ccd6007.08365147, [Erişim Tarihi, Haziran 2018].
- TED Üniversitesi (2012) “Akademik Özgürlük Politikası”, https://www.tedu.edu.tr/sites/default/files/content_files/docs/teu-akademik-ozgurlukler-politikasi.pdf, [Erişim Tarihi, Nisan 2018].
- Tekeli, İlhan (2012) “Yükseköğretim’de Yeniden Düzenleme Arayışlarının Nasıl Temellendirilebileceği Üzerine”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Cilt 2, Özel Sayı, s. 6-10.
- Terzioğlu, Tosun (2016) “Akademik Özgürlükler”, Gündüz Vassaf (ed.) *Özgürleşmenin Sorunları*, İstanbul: Tarih Vakfı, s. 303-311.

- The AAUP (1915) “Declaration of Principles on Academic Freedom and Academic Tenure”, http://www.aaup-ui.org/Documents/Principles/Gen_Dec_Princ.pdf, [Erişim Tarihi, Nisan 2018].
- The Observatory –Magna Charta Universitatum (2008 [1988]) “Magna Charta Universitatum”, <http://www.magna-charta.org/resources/files/Turkish.pdf>, [Erişim Tarihi, Nisan 2018].
- The Parliamentary Assembly of European Council (2014 [2006]) “Academic Freedom and University Autonomy”, Recommendation 1762, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17469&lang=en>, [Erişim Tarihi, Nisan 2018].
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (2018 [1982]) *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*, https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf, [Erişim Tarihi, Aralık 2018].
- Ulmann, Jacques (1979) “Çağdaş Eğitim Düşüncesini Hazırlayan Tarihsel Gelişim”, *MEB*, Sayı: 1, s. 137-145.
- UNESCO (1997) “Recommendation Concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel”, http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13144&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, [Erişim Tarihi, Nisan 2018].
- Wei, Mingqin, Jing Sun ve Yuanping Shi (2015) “Research on the Higher Education Ideas in Ancient Greece and Its Modern Values”, *Cross-Cultural Communication*, 11(8): 11-14.
- Yılmaz, Zafer (2015) “Bir Meslek Olarak İtaat ve Üniversite”, *Ayrıntı Dergi*, Sayı 8, <http://ayrintidergi.com.tr/bir-meslek-olarak-itaat-ve-universite/>, [Erişim Tarihi, Nisan 2018].
- Yükseköğretim Kurulu (1981) Yükseköğretim Kanunu, “Madde 3-a”, <http://www.yok.gov.tr/documents/10279/29816/2547+say%C4%B1%C4%B1%20Y%C3%BCks%3%B6%C4%9Fretim+Kanunu/>, [Erişim Tarihi, Mayıs 2018].
- Yükseköğretim Kurulu (2014) “Yükseköğretim Kurumları Etik Davranış İlkeleri”, <http://gazi.edu.tr/posts/download?id=115354>, [Erişim Tarihi, Nisan 2018].